

3. HERLEWINGS EN GEESTELIKE OPWEKKINGS

Van die mees uitstaande gebeure waar mense op groot skaal tot bekering gekom het, en waar gelowiges geestelike oplewings beleef het, was tydens die herlewings wat van tyd tot tyd ook in ons land voorgekom het. Behalwe die enkele opwekkings wat ten tye van di.M.C. Vos en H.R.van Lier se bedienings plaasgevind het, was die herlewings wat in die omstreke van 1860 hoofsaaklik in die Ned.Geref.Kerk voorgekom het, die noemenswaardigste. Hoewel dit vir baie 'n vreemde verskynsel was en die egtheid daarvan aanvanklik betwyfel is, het talle getuïenisse daarna bevestig dat die hand van God in die saak was.

'n Merkwaardige verskynsel is dat baie van die persone wat in die vorige hoofstuk genoem is, op een of ander wyse by herlewing betrokke was. Vir hulle, en so ook vir vele ander, het die noodsaaklikheid van 'n herlewing baie swaar op die gemoed gerus.

3.1 *Wat is herlewing?*

In die voorwoord van dr.M.W.Retief se bekende geskrif "*Die Wonder van Herlewing*", gee J.C.Kotzé die volgende definisie: "Herlewing, daarenteen, is die periodieke buitengewone ingryping van God, waar daar veragtering in Sy gemeente ingetree het. Dit kan taamlik algemeen of meer lokaal wees" (Retief 1976:viii).

Retief se weergawe van dieselfde onderwerp word soos volg uitgestip: "... 'n buitengewone inwerking van God die Heilige Gees in die harte van 'n kleiner of groter groep mense as gevolg waarvan die kinders van die Here van hulle floue, halfhartige, selftevrede geestelike lewe verlos word en daartoe gebring word om ernstig te bid en te werk vir die redding van siele, en wanneer dan ook groot getalle onbekeerdes tot bekering kom" (Retief 1976:ix).

Retief (1976:x) maan die lesers dat herlewing nie bedoel is om die plek van die gewone, gereelde evangeliebediening in te neem nie. Die evangelie moet nog steeds in die krag van die Heilige Gees Sondag na Sondag verkondig word; persoonlike sielearbeid en voorbiddings-werk moet steeds gedoen word. Daardeur word die werk van die Here gedoen en die gemeente word voorberei vir herlewing.

Prof.dr.D.J.Keet sien herlewing weer as die buitengewone openbaring van die genade van God in die grootskaalse bekering van sondaars en die lewendmaking van gelowiges en versterking van die geloof van reeds bekeerdes (Keet :3) Ter regverdiging van die herlewings wat plaasgevind het, noem hy dat dit nie noodwendig gekoppel kan word aan die sogenaamde Metodistiese "revival" nie, maar dat dit deur die eeue 'n algemene verskynsel was. Hy meen dat mense onnodig bevooroordeeld staan teenoor herlewings asof dit 'n tendens is wat op kunsmatige wyse na willekeur te voorskyn tree en waar gebruik gemaak word van sekere geykte metodes van geestelike bearbeiding, waarby die charisma van sprekers, die aansteeklike invloed van die massasuggestie deurslaggewend kan wees.

Die herlewings van die sestigerjare van die vorige eeu is in lyn met Keet se interpretasie, naamlik dat 'n grootskaalse bekering van sondaars wel plaasgevind het en dat dit nie 'n kunsmatige opwekking was nie.

3.2 *Behoeftes aan herlewing*

Alreeds tydens die eerste helfte van die negentiende eeu het talle predikante in die Ned.Geref. Kerk 'n hunkering getoon na 'n vernuwing in die kerklik-godsdienstige lewe. Van der Watt (1980:16) skets die nood aan herlewing teen die agtergrond van die geestelike doodsheid in die Kerk. Hy noem dat die indruk van versterkte godsdienstigheid by baie lidmate en die lusteloosheid in die kerklike bedrywighede nie anders kon as om ernstige leraars na die warmte van 'n deurleefde geloof te laat vra nie. Stemme het opgegaan teen die geestelike insinking en oppervlakkigheid. Veral die verwaarlosing van die persoonlike gebedslewe, die huisaltaar en ander godsdienstige aktiwiteite is uitgewys as oorsake van die doodsheid.

Volgens Van der Watt (1980:16) was dit grotendeels die Skotse predikante in die Kaapse Kerk wat puriteins in hulle lewensuitkyk en gevoelvol in die godsdiens was wat die behoefte aan 'n nuwe geestelike lewe benadruk het. In 1838 kla ds.W.Robertson van Clanwilliam dat baie lidmate "de ware ondervindelijke Godsdienst" nie besit nie. Daar was allerweë 'n begeerte na die uitstorting van die Heilige Gees. Selfs Hollandsprekende predikante het aan hierdie herlewingsverlange meegedoen en in baie gemeentes se staat van godsdiensverslae kon die begeerte na herlewing telkens gehoor word (:16).

Sporadies verskyn artikels in *De Kerkbode* met herlewing as onderwerp. Dit dui op die diepe begeerte by mense dat die Heilige Gees die land sal besoek met 'n kragtige herlewing. Die begeerte was dat dit die werk van die Heilige Gees sou wees om daardeur die skeptici, wat dit aan Metodistiese opswepery wou koppel, se monde te snoer.

In 1922 skryf ds.C.F.Mijnhardt 'n reeks artikels oor hierdie onderwerp. Die eerste uitgawe handel oor die wese van herlewing, hoe dit ontstaan en hoe dit die mense affekteer. Hy noem dat doodsheid die skuld van die Christen is en nie van die wêreldling nie. As die Christen herleef, sal daar 'n beweging kom onder die onbekeerdes. "...'n herleving is de wedergeboorte van ziele en niet een bekering hier en daar, maar vele bekerings" (*De Kerkbode* 20 September 1922:1236,7).

In die volgende uitgawe brei hy uit oor die herlewing van 1857-60 en meld dat vele bejaarde Christene en selfs predikante in ons land hulle bekering terugvoer na die herlewing van daardie tyd. Hy haal 'n Amerikaanse skrywer aan wat sê: "Er is nauweliks 'n dorp of stad waar er niet 'n biezonder goddelike kracht geopenbaard wordt. Het schijnt waarlik alsof het duizenjarig Vrederijk op ons gekomen is in zijn heerlijkheid" (*De Kerkbode* 11 Oktober 1922:1339).

3.3 *Vroegste tekens van herlewing in Suid-Afrika*

Sekerlik die bekendste herlewing wat in die Suid-Afrikaanse kerkgeskiedenis plaasgevind het, was dié in die Suid-Kaap laat in die vorige eeu. In sekere gemeentes van die Ned.Geref. Kerk het die herlewing langer geduur, maar veral gedurende 1859-60 het die hoogbloei van die herlewing in talle gemeentes plaasgevind.

Voor hierdie bekende herlewings was daar enkele gevallè van opwekkings wat aangeteken is. "*De eerste bekende opwekking in Zuid-Afrika*" is die opskrif van 'n artikel in *De Kerkbode* van 13 April 1922. Daarin word genoem van 'n artikel wat in "*De Fakkel*" verskyn het en handel oor 'n gebeurtenis wat ouderling Frans Badenhorst van Riversdale in 1796 as 14 jarige seun baie van gehoor het en waarby sy vader, Piet, direk betrokke was.

Hy vertel dat sy oom, mnr. W. Wessels (swaer van sy vader), 'n droom gehad het van drie vroue wat voor hom staan en sê: "Kom oor en help ons." By die huis aangekom, word Wessels gevra om godsdienste te hou. Daar was heelwat mense uit die omgewing teenwoordig. Omdat Wessels beswaarlik kon lees, lees sy vrou uit Johannes 3. Daarna het Wessels 'n paar ernstige woorde gespreek. Onverwags begin mense uitroep: "Wat moet ek doen om salig te word?" Die ontroering was só groot, dat Wessels nie met sy rede kon voortgaan nie. Piet Badenhorst het daarna na die populierbos gevlug waar hy homself op die grond neerwerp onder die invloed van sy sonde. Die drie vrouens wat in die droom verskyn het, het ook tot bekering gekom en saam met hulle vele ander. "Zo is de eerste opwekking begonnen" (*De Kerkbode* 13 April 1922:468).

Mijnhardt (*De Kerkbode* 11 Oktober 1922:1339) meld dat ná 1860 in Suid-Afrika geen groot herlewing plaasgevind het nie, maar meen dat twee jaartalle wel vermelding verdien, naamlik 1896 en 1900. In 1896 is die Christelike Studentevereniging in Stellenbosch gestig by watter geleentheid Donald Fraser 'n groot rol gespeel het om talle jongmense na die Here te lei. Selfs onverskillige studente het hul lewe aan die Here gegee (*De Kerkbode* 11 Oktober 1922:1339).

Die herlewing van 1900 waarna ds. Mijnhardt verwys, hou verband met die Anglo-Boereoorlog toe duisende Boere na verskillende plekke verban is. Deur die verdrukking het talle tot bekering gekom en baie predikante en sendelinge is tydens die ballingskap geroep tot die bediening (*De Kerkbode* 11 Oktober 1922:1339).

3.4 Voorspel tot herlewing in Suid-Afrika

3.4.1 Dreigende gevare

Te midde van die instroming van berigte van herlewings uit Amerika en Engeland, was die kerklike lewe in Suid-Afrika gewikkeld in 'n stryd van alle kante. Benewens die wankelende verhouding tussen staat en kerk, was die bedreiging van die liberalisme kommerwekkend. Du Toit (1952:255) skryf dat verskeie "kerklike voormanne" in die Kaapkolonie oortuig was dat so 'n opwekking veral die gevaar van liberalisme sou keer. Omdat die liberaliste die persoonlikheid van die Heilige Gees geloën het, is geglo dat die vrugte van die herlewing as onbetwisbare bewys sou dien dat die Gees van God 'n werklikheid is (:255).

'n Insinking, dorheid en doodsheid op geestelike gebied het geheers. Hierdie gees van gerustheid, selftevredenheid, verslapping en "veruiterliking", het ook aan die Kaap in 'n groot mate geheers en daarteen het klagtes opgegaan (Barnard 1960:34). Die berigte oor die herlewing en die uitwerking daarvan in die ander lande het die toestand van doodsheid op geestelike gebied aan die lig laat kom en

mense in 'n groter mate daarvan bewus gemaak. Uit verskillende oorde word die klagte van geestelike doodsheid verneem en slegs 'n godsdienstige herlewing sou as redmiddel dien (:35).

3.4.2 Oproep tot gebed

Intussen het meer berigte oor die herlewings in die verskillende lande in *De Gereformeerde Kerkbode* verskyn, asook in die sekulêre pers. 'n Begeerte het by kinders van die Here in Suid-Afrika ontstaan dat iets soortgelyk ook die plaaslike kerk se deel sou wees. Dit het nie net by 'n begeerte gebly nie - daar is daadwerklik oorgegaan tot voorbidding vir herlewing.

Bidure het, volgens Barnard (1960:35), so vroeg as die dertigerjare van die vorige eeu in ons land begin posvat en is verbind aan die verlange na herlewing. In verskillende ringe en gemeentes word 'n beroep gedoen om te bid vir die uitstorting van die Heilige Gees. In die gebede, in die oproepe van ringe en sinodes, in artikels en in preke is die refrein dikwels gehoor: 'Bid om die uitstorting van die Heilige Gees' (:36).

By monde van die *Z.A.Evangelisch Verbond* is 'n openlike skrywe aan al die evangeliedienaars van die Suid-Afrikaanse kerke gerig om 'n reeks preke te hou oor "'d goddelijke personaliteit, de ambten en het werk van den Heiligen Geest,' en om 'n 'uitstorting' van die Gees oor lidmate en gemeentes te bid" (Du Toit 1952:255).

Oberholster (1952:218,9) gee 'n kort oorsig van die stryd rondom die instelling van die bidure. Hy vermeld dat vanuit die Ring van Graaff-Reinet pogings aangewend is om bidure in te stel, en die sinode van 1834 wou hom nie daarmee bemoei nie, daarom het die lede van die sinode dit op hul eie gehou. In 1837 is geen beswaar geopper teen die hou van bidure nie en in 1839 is 'n weeklikse biduur op Beaufort-Wes gehou en twee-maandelikse bidstondes in die buitewyke. Dit word dus aanvaar dat die Ring van Graaff-Reinet reeds vanaf 1833 gemeentebidure gehou het.

Artikels oor gebed het in die kerkorgaan verskyn - selfs geskryfte, soos "*De Krach des Gebeds*" is in gemeentes versprei. Sodoende het 'n gees van belangstelling en gebed stelselmatig by die predikante en gemeentelêde ontstaan. Die berigte is gelees en oorpeins, en mense het die begeerte uitgespreek dat 'n geestlike reën op ons dorre aarde uitgestort sal word (Retief 1976:19).

In *De Gereformeerde Kerkbode* van 8 Oktober 1859 word 'n brief geplaas wat ingestuur is deur veertien van die oudste leraars van die Ned.Geref. Kerk. In hierdie brief word die herlewing wat in Amerika plaasgevind het, vermeld en daarmee saam 'n beroep gedoen op gemeentes van die Kerk om oral een uur per dag aan gebed te wy met die oog op die uitstorting van die Heilige Gees. 'n Oproep word gemaak om eendragtig en gelowig tot God te bid, om elke week een uur, alleen of saam met ander, aan vurige gebed te wy dat die Here ook in ons land sy Heilige Gees sal uitstort, soos dit in ander dele van die wêreld die geval is (*De Gereformeerde Kerkbode* 8 Oktober 1859:334).

'n Verdere oproep word deur J.M. (waarskynlik John Murray) gedoen op die Christelike publiek dat 'n konferensie gehou moet waarby die verskillende "Evangeliese kerkgenootshappen" in die land betrokke moet raak. Hy begeer dat met die Evangeliese Alliansie, wat plaaslik nog onbekend is, saamgewerk moet

word. Behalwe die strewe na 'n noue vereniging onder die verskillende kerkgenootskappe, word verskillende temas voorgestel wat bespreek kon word. Onder die temas is "De bevordering en herleving der ware godsdien in dit land." 'n Wenk word aan die hand gedoen dat privaatkonferensies deur Evangeliedienaars gereël moet word om "de oorzaken van de te gewone onvruchtbaarheid der Evangelieprediking..." (*De Gereformeerde Kerkbode* 17 Desember 1859:406).

3.4.3 Konferensie te Worcester

Wie sou ooit kon dink dat die volgende woorde bewaarheid word: "Ja, als de Heer tot ons afdaalt dan kan zulk eene Vergadering, wat reeds op andere plaatsen is geschied, voor sommigen, voor veler onzen, een keerpunt in ons leven worden" Hierdie aanhaling kom uit die kennisgewing oor die voorgename konferensie op Worcester wat in *De Gereformeerde Kerkbode* van 24 Maart 1860 (p.93) verskyn het. Die doel van die konferensie is soos volg deur prof.N.J.Hofmeyr uitgestip: "...om van nu af aan met verdubbelden ernst te bidden, te bidden vooral om de uitstorting des Heiligen Geestes over de Kerk van Christus in Zuid Afrika" (*De Gereformeerde Kerkbode* 24 Maart 1860:93). En hoe het hierdie konferensie en al die gebede nie meegewerk dat daar wel 'n keerpunt in die lewe van baie gekom het nie?

Op 18 en 19 April 1860 kom afgevaardigdes uit Paarl, Swellendam, Tulbach, Wellington, Montagu en Worcester byeen vir die konferensie. Die geleentheid is bygewoon deur 374 afgevaardigdes uit alle dele van die land (selfs van Fauresmith en Bloemfontein) en van verskillende kerkgenootskappe, waaronder die Episkopaalse, Presbiteriaanse, Lutheraanse, Wesleyaanse kerke en van die Broedergemeentes (*Die Gereformeerde Kerkbode* 5 Mei 1860:141). Daar is opnuut besef dat eendrag mag verleen (:144).

Dr.Shand was die voorsitter en dr.Robertson van Swellendam het as hoofspreek opgetree en die gehoor toegesprek oor die onderwerp "Herlewing". Dr.Adamson het by dieselfde geleentheid gepraat oor die geseënde opwekking in Amerika. 'n Baie "lieflike, broederlike gees" het op die konferensie geheers. Retief (1976:22) meen dat dit een van die geseëndste Christelike byeenkomste was wat nog ooit in ons land gehou is.

Reeds tydens die konferensie kon die werkinge van die Heilige Gees bespeur word (Du Plessis 1920:204). Met vasberadenheid om die Heilige Gees vir 'n soortgelyke werking in Suid-Afrika te vertrou, is die afgevaardigdes na hulle onderskeie bestemmings (:204).

Intussen verskyn negatiewe berigte in die pers oor dr.Robertson se sending omdat sy Skotse afkoms 'n antagonisme jeens die Hollanders sou ontketen en daarmee saam verengelsing sou bevorder. Verdere stemme teen sy teenwoordigheid in ons land het gekom van die liberaliste wat gevrees het dat sy sending 'n instroming van ortodokse predikante tot gevolg sou hê. Hierdie beswaar teen die besoekende prediker was verstaanbaar, gesien in die lig van die feit dat hy deur regsinnige predikante na die konferensie genooi is. Hy het ook tydens die konferensie opdrag ontvang om regsinnige predikante vir Suid-Afrika te werf. Elf evangeliedienaars en twee gekwalifiseerde hoofonderwysers is gewerf (Retief 1976 :22,23).

3.5 Herlewing ontstaan in verskillende dele van die land

Die Heilige Gees-gewerkte drang na herlewing en gepaardgaande gebed daarvoor, het nie teleurgestel nie. Een van die grootste herlewings in ons land se geskiedenis het bewaarheid geword. Die Worcester-konferensie word beskou as die deurslaggewende faktor wat tot die ontstaan van die herlewing aanleiding gegee het.

Prof.N.J.Hofmeyr het in 'n toespraak opgemerk dat, met die uitsondering van Calvinia, juis dié gemeentes wat die talrykste verteenwoordig was by die Worcester-konferensie, in die ruimste mate in die herlewing gedeel het (*De Gereformeerde Kerkbode* 5 Mei 1860:392).

Veral in die Worcester-omgewing het die herlewing feitlik onmiddellik ná die konferensie begin. Op verafgeleë plase is bidure gehou. Die beste bewys dat hierdie herlewing van God gekom het, was die feit dat dit begin het in Montagu, wat toe 'n vakante gemeente was en dat Calvinia, wat ook vakant was, van die eerste gemeentes was wat gevolg het. "Daar het oral 'n wonderlike drang tot gebed ontstaan en treffende bekerings het plaasgevind. Die seën van die herlewing het oor die hele land versprei van gemeente tot gemeente en het oral heerlike vrugte afgewerp vir die godsdien, die sedelike lewe, die armesorg, die opvoeding en die Sending" (Fourie in *Die Kerkbode* 9 Oktober 1946:688).

Verdienstelike werke is in die verlede gepubliseer oor herlewings in die algemeen, maar meer spesifiek oor die plaaslike herlewing van 1860. Hier is die werk van dr.Retief oor die herlewing in Suid Afrika sekerlik die bekendste. Om onnodige duplisering uit te skakel, word slegs enkele hoogtepunte aangestip wat as bewys kan dien van bekerings wat kenmerkend was van die herlewing wat in baie dorpe, veral in die suid-Kaap, voorgekom het.

3.5.1 Montagu

Ongeveer 3 maande ná die konferensie op Worcester begin die herlewing op Montagu. Die gemeente was vakant en die geestelike toestand flou. Eredienste is swak bygewoon en huisgodsdien is verwaarloos. Nadat die konsulent die gemeente toegelig het oor die herlewings in Amerika, het 'n gees van gebed ontstaan. Nie te lank nie of die geboue was te klein vir bidure sodat mans, vrouens en kinders afsonderlik moes vergader. Die Heilige Gees het mense begin oortuig van sonde en kon deur niks anders getroos word as deur die versoenende lyde van Christus en deur gebed nie (*De Gereformeerde Kerkbode* 11 Augustus 1860:254). Feitlik elke huis in die dorp en omgewing is deur die herlewing geraak. Selfs vyande van die herlewing se gesindheid het verander. Waar bidure 'n jaar tevore geen belangstelling gewek het nie, is daar nou tot drie bidure per dag gehou, selfs onder kinders (:253).

Hoewel "vreemde tonele" met die herlewing voor mense afgespeel het, was dit bloot uitsonderlik en nie die normale verloop van sake nie. Barnard (1960:42) maak die opmerking dat 'n mens die indruk kry van beheerstheid en dat daar ernstig gewaak is, ook in die prediking, teen moontlike ongesonde verskynsels. Selfs met beriggewing is beheerstheid aan die dag gelê.

James Cameron, die Metodiste-predikant, skryf aan die *Wesleyan Methodist Magazine* oor die herlewing in Montagu dat die Here besig is om wonders te doen. Bidure word elke dag en nag van die week gehou.

In reaksie op 'n oproep wat hy gedoen het vir gebed, het mense reeds om 3 uur die oggend saamgetrek. Een dag het die biduur tot 12 uur geduur waarna lidmate van die Ned.Geref.Kerk, wat uit 'n biduur gekom het, by die Engelse aangesluit het. Die plek was so vol dat mense buite moes staan en bid (Terhoven 1989:19).

Met dr.Servaas Hofmeyr se koms na Montagu, was die gemeente midde-in die geseënde beleving van hierdie herlewing. Volgens 'n verslag in *De Gereformeerde Kerkbode* (3 November 1860:334) het die herlewing in Montagu reeds vanaf die begin van daardie jaar begin. "...en krachtig is het werk der bekeering en herleving dat reeds aan menige ziel zich heeft geopenbaard."

Dr.Hofmeyr gee sy indrukke weer oor hierdie herlewing:

Vooraf te Montagu, waar ik veel in de gelegenheid was tot vele ontwaakten te spreken, werd ik diep overtuigd dat een krachtig werk verricht was door den Geest Gods. Gedurende twee of drie weken, terwijl de opwekking in volle kracht was, aanschouwde men dagelijks gevallen van bekeeringen. Er wordt bijna geen huis in het dorp gevonden, waar de levendmakende kracht van Gods Geest niet door één of meer perzonen gevoeld is geworden (*Korte Lewensschets* 1891:24).

Hy was onseker oor hoe hy teenoor hierdie vreemde verskynsel van 'n herlewing moes optree, omdat hy nog jonk en onervare was. Hy besluit egter om saam te werk, anders as diegene wat hulle daarvan gedistansieer het. Wat sou in elk geval word van die talle soekende siele as hy hom sou onttrek? "En daar zijn er honderden die de zaligheid zoeken, - zonen en dochteren die den voet des kruizes omklemmen, dienstknechten en diensmaagden die ook den Geest des Heeren ontvangen, roekeloozen en onbekeerden die met den tollenaar bidden: "O! Heer wees ons arme zondaars genadig!" (*Korte Lewensschets* 1891:24).

Orals waar daar tekens was van herlewing, het hy gaan besoek. Vroeg in die môre gaan hy by die kamervensters langs van diegene wat nog slaap en roep hulle op tot gebed. Terwyl dit nog donker was, stroom mense met voertuie na die reeds vol bidsaal. Ouers, wat beswaarlik iets van gebed geweet het, roep die gesinne daagliks byeen en so bid hulle vir mekaar se bekering. Hierdie gees het deurgedring tot elke uithoek van die gemeente en in elkeen se mond was daar 'n nuwe lied en lofsang tot God (*Korte Lewensschets* 1891:25).

Die herlewing het tot gevolg gehad dat nuwe lewe in dr.Hofmeyr geblaas is:"... nieuw leven en kracht; een geest van ijver en blijmoedigheid; en een lust tot speciale prediking, die hem is bijgebleven toot aan zijnen dood" (*Korte Lewensschets* 1891:25). Waar hy gehoor het van konferensies, het hy nie op hom laat wag om dit by te woon nie.

Pinksterdag van 1874 was 'n besondere dag toe die vroeë biduur deur 300 mense bygewoon is. Voor die oggenddiens vra hy "schijnbaar vol des Geestes" die gemeente om vir hom te bid, omdat hy nie weet waaroor om te preek nie. Die oggenddiens het toe gehandel oor Jes.12:3:" "En julle sal water skep met vreugde uit die fonteine van heil." Die aanddiens het gehandel oor Hand.2:21:"En elkeen wat die Naam van die Here aanroep, sal gered word". Daardie aand wou die mense nie huis toe gaan nie en wou daar oornag. Mens het gestaan en sing, gesels en gebid en geweier om huis toe te gaan - só het die Gees van God gewerk (*Korte Lewensschets* 1891:26).

3.5.2 *Hernude herlewings in Montagu (1884,1885,1895)*

Met die herlewings in 1884 en 1885 was Montagu weer eens in die bevoorregte posisie om daarin te kon deel. Veral die jongmense het daarby gebaat. Met die besoek van eerw.R.Daneel en Danie Odendaal aan Montagu in 1895, het die Heilige Gees weer op besondere wyse gewerk.

E.C.A. (1932:31,32) berig oor die arbeid van eerw.Danie Odendaal en Richard Daneel en noem dat in daardie tyd (1895) 'n groot insameling van siele plaasgevind het. 'n Spesiale boek "*De hand des Heeren*" is gedruk waarin 'n versameling bekeringsverhale deur eerw.Daneel opgeteken is. [In 'n huldeblyk met sy dood, word genoem dat eerw.Daneel 'n "sielesoeker by uitnemendheid was" (*Die Kerkbode* 28 Julie 1937:177).]

In genoemde bundel kom talle berigte voor van mense wat tot bekering gekom het. Ook is stukke geplaas deur ander skrywers oor veelvuldige onderwerpe. Ongelukkig word die name van die dorpe wat in die boek vermeld word, verswyg of slegs deur 'n letter aangedui, wat dit moeilik identifiseerbaar maak, veral vir gebruik in hierdie hoofstuk. Uit die bekeringsverhale kom dit duidelik na vore hoe mense bewus was van hul onsekerheid oor saligheid; 'n sondeoortuiging wat voorgekom het, gevolg deur 'n oorgawe en sekerheid dat hulle hul saak met God geskik het.

Een hoofstuk van die boek bevat beriggewing van die opwekking in Montagu. 'n Oud-ouderling, J.A.Burger, vertel van die dienste deur die twee broeders en hoe mense reeds op die derde en vierde dag na die Here geroep het om genade en belydenis van sonde gedoen het. Groot belangstelling in die dienste het geheers. In die na-byeenkomste was daar soms meer as dertig persone wat hulle aan die Here Jesus oorgegee het. In die oggende, tussen vyf- en sesuur, was die saal gevul met bidders en dit het weergalm van dankgebede vir die redding van siele. Groot getalle het in die byeenkomste van hulle bekering getuig. Die Heilige Gees het ook met krag gewerk, veral onder die kinders en jongmense. Die vorige leraar van die gemeente, ds.G.Malan, het 'n weeklange besoek aan die gemeente gebring om sy dankbaarheid te toon vir die groot werk wat plaasgevind het (Daneel: 186,7).

Ook in die sendinggemeentes en buitewyke het die Heilige Gees gewerk. In die omgewing van Kruispad was die geestelike lewe koud en dood. Tydens 'n diens wat die Saterdagand deur eerw.Odendaal gehou is, het talle tot "ontwaking" gekom. Tot en met die Dinsdag is vier dienste per dag gehou. Voor sy vertrek het hy vir eerw.Daneel ontbied om met die werk voort te gaan. Die volgende Sondag is geleentheid gebied vir mense om te vertel wat hulle wederverhaal het en nie minder nie as 70 het van die geleentheid gebruik gemaak (Daneel :187).

3.5.3 *Worcester*

'n Uitstaande tyd in die lewe van dr.Andrew Murray was tydens sy bediening in Worcester wat 'n aanvang geneem het op Pinkstersondag 27 Mei 1860. Vanaf die eerste Sondag was daar 'n groot verwagting onder die lidmate dat die Heilige Gees op 'n besondere wyse in hulle midde werksaam sou wees (Du Plessis 1920:203).

Met sy aankoms in die gemeente het vormgodsdienst hoogty gevier. Net een of twee oudstes het in gebed voorgedaan, terwyl vrouens in bidure moes swyg. "Niemand sou dit gewaag het om te verkla (sic) dat hy bekeer of wedergebore is nie. Dit sou as die grootste vermetelheid beskou word" (Retief 1976:56). "Met die aanvang van sy bediening het daar 'n algemene beweging onder die dorre doodsbenedere ontstaan. Sy prediking was waarlik in die betoning van die Gees en van krag. Dit was asof een van die profete van ouds uit die dode opgestaan het. Die onderwerpe wat hy behandel het was "geloof" en "bekering". Sy beroep op die gemeente was diep en ernstig (:57). Na afloop van die katekisasieklasse het hy enkele katekisasiërs versoek om agter te bly sodat hy met hulle oor hulle sieletoestand kon praat. Baie mense skryf hulle bekering toe aan daardie gesprekke (:57).

Selfs onder jongmense het 'n sterk begeerte na herlewing ontstaan. 'n Sekere mnr. Dirk de Vos het langs sy huis 'n saaltjie laat bou, met banke toegerus en dit vir die jongmense se bidure beskikbaar gestel (Retief 1976:25). Een Sondag was daar ongeveer 60 persone in die saaltjie teenwoordig waarby ds. J.C. de Vries die byeenkoms gelei het. Tydens die samesang het 'n vyftienjarige bediende van mnr. Roelof van der Merwe van Hexrivier 'n versoek gerig dat Ges. 39:4 gesing moes word: "*Komt gij allen, komt tot Hem! Zondaars kom, wat zou u hind'ren?*". Dit was die vonk wat die kruitvat laat ontplof het! Onder die tranes en gebede wat daarop gevolg het, was 'n geruis in die verte hoorbaar wat al nader gekom het. Die hele saal het gebewe en op enkele uitsonderings ná het die hele gehoor gesamentlik tot gebed oorgegaan. Ouderling Jan Rabie, wat die gebeure gadeslaan het, het ds. Murray gaan roep. Laasgenoemde het op sy beurt alles probeer om die gehoor tot orde te roep, maar alles tevergeefs en daarom het hy maar besluit om die saal te verlaat. (Du Plessis 1920 :205,6) 'n Vreemdeling, wat pas uit Amerika teruggekeer het, deel ds. Murray mee: "Please be careful what you do for it is the Spirit of God at work here, just as in the American revival." (Terhoven 1989:34). Conradie (1951:45) sê dat, hoewel Murray vir jare gebid het vir herlewing, dit so anders plaasgevind het as wat hy hom dit voorgestel het. Dit bevestig net die egtheid van hierdie gebeurtenis.

In die aand wat gevolg het, het die bidure voortgegaan - soms tot drieuur in die oggend. Baie wou nie huis toe gaan nie en het op die strate begin sing. 'n Groter gebou moes later gebruik word. Ook die buitewerke het die dorp ingestroom om die byeenkomste by te woon (Retief 1976:27).

In die daaropvolgende jaar het 'n soortgelyke herlewing ontstaan. 'n Groot deel van die vergadering het soms gelyktydig hard gebid vir die vergifnis van hulle eie sondes en ook vir dié van ander oor wie hulle bekommerd was (Retief 1976:28). Hulle het dikwels verleë gevoel oor die vreemde dinge wat daar plaasvind, maar het nie vrymoedighied gehad om dit te beëindig nie "omdat hulle te dikwels moes opmerk dat dit juis te midde van sulke tonele was dat onverskilliges kragdadig aangetas en tot inkeer gebring is en dat diegene wat getref is eers geleentheid moes kry om hulle sonder uitstel aan die Here oor te gee" (:28). Die kerkgebou moes met etlike honderde sitplekke vergroot word en elke Sondag was dit feitlik vol voorbidders.

Die vrug van hierdie herlewing het vir jare in die gemeente voortgeduur. Verskeie persone het hulle aan die evangeliebediening gewy (Du Plessis 1920:207) en talle mense het tot bekering gekom - selfs onder

die anderskleuriges. Dit het weer verder gelei tot 'n hernude belangstelling in die sendingsaak (Du Plessis 1920:209).

3.5.4 Riversdal

Oor die herlewing op Riversdal, wat as een van die grootstes in die geskiedenis van die Ned.Geref Kerk beskou word, skryf die leraar, ds.J.R.Albertijn in 1884 dat hy het nog nooit so 'n herlewing beleef het nie. In die buitewyke was die opkoms so groot, dat mense buite op die werf moes vergader, en voordat het biduur begin het' was mense diep getref "het gelaat des eenen glinsterende van vreugde vanwege een pasgevoonden heil in Jezus, en de mond loopt over, - des anderen terneergeslagen, of weenende of om genade roepende" (Gerdener in *Die Kerkbode* 11 Desember 1946:1139). Vriende en familielede het mekaar omhels en vir mekaar gebid. Die bidure het ordelik verloop, maar daar was geen einde aan die stroom van gebede van lofuitinge nie. "Hier op het dorp eerste sedert laatsleden Zaterdag tot vlam doorgebroken. Bij het biduur op Dinsdag avond bleven in de 30 bekommerden voor de nabijeekomst" (:1139).

Hierdie opwekking het vir etlike jare voortgeduur en ryke vrugte is afgewerp. In 1885 word berig dat die geseënde werk van die Heilige Gees nog in hul midde voortgaan en dat daar 'n groot verandering in die toestand van die gemeente plaasgevind het (*Die Kerkbode* 11 Desember 1946:1139).

Berigte van herlewingsstoestande duur tot in 1887 voort. Die kerkraad het besluit om in November van daardie jaar vir 'n week lank elke aand 'n bidstond te hou. Met die eerste byeenkoms was 400 mense teenwoordig. Elke aand het bekommerde siele agtergebly. Selfs die roekelose, godvergetende mense het die magtige aangryping van die Gees van God aangevoel. Die laaste aand het ongeveer 120 persone, meestal jongmense, agtergebly om te getuig van ontvangse seën en om de begeerte te kenne te gee dat hulle vir die Here alleen wil leef (*Die Kerkbode* 11 Desember 1946:1139).

3.5.5 Malmesbury (Zwartland)

In 'n Gedenkboek van die gemeente, saamgestel deur ds.A.P.Smit, verskyn die getuienis dat die jaar 1894 ook 'n jaar van besondere seën was. Daar was 'n "roering" in die gemeente, wat later tot 'n hoogtepunt gelei het deur die arbeid van twee sendelinge, eerww. Eksteen en Daneel. Waar hulle aanvanklik onder die kleurlinge gewerk het, het die opwekking ook tot die blankes uitgebrei. Veral jongmense het in daardie tyd die oortuigingswerk van die Heilige Gees ondervind. Tydens die twee broeders se bediening op Paardenberg onder die kleurlinge, het die blankes van alle kante na die byeenkomste gestroom. Talle bejaardes het tot bekering gekom. In die gedenkboek word vermeld dat daar nie minder nie as honderd mense (vaders, moeders en kinders) een aand opgestaan het om van seën te getuig. "God het ons bekere laat oorvloei...." (D.J.N.du Toit in *Die Kerkbode* 4 Desember 1946:1089).

In daardie tyd is ook dienste gehou deur eerw. Odendaal en Walter Searle asook deur di. Andrew Murray en J.R.Albertyn. Du Toit (*Die Kerkbode* 4 Desember 1946:1098) vertel van die spesiale dienste wat vroeër deur eerww. Eksteen en Daneel gehou is en waarvan sy vader hom dikwels vertel het, "want dit was by hierdie dienste in die Perdeberg waar hy as seun van sestien jaar tot bekering gekom het en saam

die anderskleuriges. Dit het weer verder gelei tot 'n hernude belangstelling in die sendingsaak (Du Plessis 1920:209).

3.5.4 Riversdal

Oor die herlewing op Riversdal, wat as een van die grootstes in die geskiedenis van die Ned.Geref Kerk beskou word, skryf die leraar, ds.J.R.Albertijn in 1884 dat hy het nog nooit so 'n herlewing beleef het nie. In die buitewyke was die opkoms so groot, dat mense buite op die werf moes vergader, en voordat het biduur begin het' was mense diep getref "het gelaat des eenen glinsterende van vreugde vanwege een pasgeveonden heil in Jesus, en de mond loopt over, - des anderen terneergeslagen, of weenende of om genade roepende" (Gerdener in *Die Kerkbode* 11 Desember 1946:1139). Vriende en familieledede het mekaar omhels en vir mekaar gebid. Die bidure het ordelik verloop, maar daar was geen einde aan die stroom van gebede van lofuitinge nie. "Hier op het dorp eerste sedert laatsleden Zaterdag tot vlam doorgebroken. Bij het biduur op Dinsdag avond bleven in de 30 bekommerden voor de nabijeekomst" (:1139).

Hierdie opwekking het vir etlike jare voortgeduur en ryke vrugte is afgewerp. In 1885 word berig dat die geseënde werk van die Heilige Gees nog in hul midde voortgaan en dat daar 'n groot verandering in die toestand van die gemeente plaasgevind het (*Die Kerkbode* 11 Desember 1946:1139).

Berigte van herlewingstoestande duur tot in 1887 voort. Die kerkraad het besluit om in November van daardie jaar vir 'n week lank elke aand 'n bidstond te hou. Met die eerste byeenkoms was 400 mense teenwoordig. Elke aand het bekommerde siele agtergebly. Selfs die roekelose, godvergetende mense het die magtige aangryping van die Gees van God aangevoel. Die laaste aand het ongeveer 120 persone, meestal jongmense, agtergebly om te getuig van ontvangse seën en om de begeerte te kenne te gee dat hulle vir die Here alleen wil leef (*Die Kerkbode* 11 Desember 1946:1139).

3.5.5 Malmesbury (Zwartland)

In 'n Gedenkboek van die gemeente, saamgestel deur ds.A.P.Smit, verskyn die getuienis dat die jaar 1894 ook 'n jaar van besondere seën was. Daar was 'n "roering" in die gemeente, wat later tot 'n hoogtepunt gelei het deur die arbeid van twee sendelinge, eerww. Eksteen en Daneel. Waar hulle aanvanklik onder die kleurlinge gewerk het, het die opwekking ook tot die blankes uitgebrei. Veral jongmense het in daardie tyd die oortuigingswerk van die Heilige Gees ondervind. Tydens die twee broeders se bediening op Paardenberg onder die kleurlinge, het die blankes van alle kante na die byeenkomste gestroom. Talle bejaardes het tot bekering gekom. In die gedenkboek word vermeld dat daar nie minder nie as honderd mense (vaders, moeders en kinders) een aand opgestaan het om van seën te getuig. "God het ons bekere laat oorvloei...." (D.J.N.du Toit in *Die Kerkbode* 4 Desember 1946:1089).

In daardie tyd is ook dienste gehou deur eerw. Odendaal en Walter Searle asook deur di. Andrew Murray en J.R.Albertyn. Du Toit (*Die Kerkbode* 4 Desember 1946:1098) vertel van die spesiale dienste wat vroeër deur eerww. Eksteen en Daneel gehou is en waarvan sy vader hom dikwels vertel het, "want dit was by hierdie dienste in die Perdeberg waar hy as seun van sestien jaar tot bekering gekom het en saam

met 'n hele aantal jongmense sy lewe aan die Here gewy het...". Hy berig ook oor die groot aantal bekeerlinge wat bly staan het en wat die manne en vroue vir die Kerk gedoen en vir die Koninkryk van Christus beteken het.

Op daardie stadium is 'n veertiendaagse biduur gehou. Daarna is 'n biduur vir jongmense gehou wat in 'n Strewersvereniging verander is. Bidure is op verskeie plase gehou en die kerk op Malmesbury (Swartland) was elke Sondag vol. Uit die omgewing waarin hy grootgeword het, het hy as kind geleer dat as 'n mens 'n Christen of 'n kind van God genoem wil word, moet jy een of ander tyd tot bekering kom of openlik kan bely dat jy die Here Jesus aangeneem het en dan moet 'n mens jou lewe aan die Here wy en vir Hom getuig" (Du Toit in *Die Kerkbode* 4 Desember 1946:1089).

3.5.6 Heidelberg, Kaap

Ds.Daneel van Victoria Wes skryf dat in daardie dae 'n diepe sondebeseft in die harte van die mense posgevat het as gevolg van die vurige en langdurige geroep tot God deur "vrome geeste" in die gemeente. Onderlinge besoeke het gevolg waarop spontaan gepraat is oor die weg tot saligheid en groot heilswaarhede uit die Bybel (E.C.A. 1932:14). Hierdie "beroering" op geestelike gebied het gelei tot die hou van spesiale dienste. "Die kerkdeure moes eenvoudig wyd-oop gemaak word." Ds. Daneel beweer dat die herlewing wat hier plaasgevind het, nie die gevolg was van spesiale dienste wat daar gehou is nie, maar dat die spesiale dienste die gevolg was van die opwekking (:14). Die bekering van die bekende evangelis, eerw.Danie Odendaal ("n Suid-Afrikaanse Billy Bray") word teruggevoer na die opwekking van 1884 in hierdie gemeente.

In daardie tyd het die gemeente swaar tye beleef deur verskillende rampe wat hulle getref het. Dit het hulle genoop om te bid vir uitkoms en die plaaslike leraar, ds.A.B.Daneel, getuig dat die gebede verhoor is en dat God aan hulle die strome van die Gees gestuur het "neder als een plasregen uit de donkere onweerswolken, die zich over onze hoofden hadden zamengepakt" (E.C.A.1932:15). Hy berig verder dat die herlewing van 1884 buitengewoon was en nooit vergeet sou word nie. Aan die Ring word berig dat dit die vierde keer was (1861-1867, 1874 en 1884) wat die Heilige Gees strome van seën oor die gemeente uitgestort het, maar nog nooit was dit soos die paar maande wat verby is nie.

'n Onderskeidende eienskap van die opwekking was die belangstelling in die spesiale dienste wat eers in die Independistiese Kerk, daarna in die ou gebou van die Ned.Geref.Kerk en uiteindelik in die "grootte Kerk" gehou is. Die dienste wat vir byna drie weke aaneen gehou is, is gedurende die laaste week bygewoon deur beide leraars van die twee gemeentes met hulle gemeentelede, asook deur ds.J.W.Louw van Ladysmith wat spesiaal gekom het om in hulle vreugde te deel.

Die belangstelling in die dienste was buitengewoon groot en elke byeenkoms was met "heilbegeerige schare" gevul. Ná die preek het telkens twintig tot dertig mense uitgekome om hulle aan die Here oor te gee "en toen de diensten op Zondagavond den 10den Augustus geëindigd waren was er eenen gansche schare die de goede keuse had gedaan" (E.C.A.1932:17).

3.5.7 Villiersdorp

Ds. Malherbe skilder die gebeure van die aand van 23 Julie 1905 toe ongeveer 130 jongmense van die Stewersvereniging teenwoordig was en waar die hele gehoor deur oortuiging aangegryp is. "Onbeschrijflike krachtdadige oortuiging van zonde, benaauwdheid, angst, berouw, stromen van tranen en gebeden, luid geroep om redding waren de kenmerken" (*De Kerkbode* 3 Augustus 1905:364). Elke aand het mense vir ongeveer drie ure vergader. Die bywoning het toegeneem vanaf 350 tot 500. Soms het 'n groot getal mense gelyktydig gebid. Meer as 'n honderd inwoners het tot bekering gekom, insluitend die onverskilligste mense in die omgewing. Onder die bekeerdes was ses jongmense wat vir moord aangekla is. Vyf en veertig Sondagskoolkinders het ook tot bekering gekom (:364).

Die hele gemeenskap van Villiersdorp het verander. Uit die Jongeliedevereniging het spoedig 62 persone gedeel in die sendingorganisasie. In die gemeente het selfs mense wat 50 jaar en ouer was, 'n totale verandering ondergaan. Die predikant berig dat die herlewing uitbrei en doen 'n beroep op sy kollegas vir hulp. Soms het die Gees van God begin werk sonder die toedoen van enige mensehulp (Terhoven 1989:135). Hy skryf dat die Heilige Gees begin werk het in 30 ander Ned.Geref.gemeentes, hoofsaaklik in die Wes-Kaap, Boland en Oos-Kaap.

3.5.8 Franschhoek

Op 7 Augustus 1905 het die K.J.A. van Villiersdorp Franschhoek besoek en aan die volgepakte saal vertel wat God op hulle tuisdorp gedoen het. 'n Groot besorgdheid en 'n geestelike honger het die mense beetgepak en binne 'n maand kon die predikant sê: "Die druppels het begin val" (Terhoven 1989:136,137). 'n Groep jongmense het spontaan besluit om met 'n biduur in 'n privaathuis te begin. Sonder enige afkondiging het 42 voorbidders opgedaag. Die volgende dag het hulle in die konsistorie vergader, maar omdat soveel daarheen gestroom het, het hulle daarna in die skoolsaal vergader totdat dit ook te klein geword het. Hulle het daarna in die moederkerk byeengekom waar 600 mense teenwoordig was (:136).

Dit was moeilik om die dankdiens wat gehou is, af te sluit, want toe die mense by die een deur uitbeweeg het, het hulle by 'n ander deur ingegaan en die Here begin loof en prys, terwyl ander die Here gesoek het in gebed. Mense is nie deur die prediking geraak nie, maar deur 'n ywer om die Heilige Gees aan die werk te sien. Hoewel die beweging onder die jongmense begin het, het ouer mense ook hulle lewe aan die Here gegee (Terhoven 1989:136).

Ná die besoek van die Engelse evangelis, Gipsy Smith, aan Suid-Afrika, word rev. William M. Douglas deur die Methodistekerk aangestel om opvolgwerk te doen. "His ministry was like a flame of fire which set the Eastern Province alight" (Terhoven 1989:137). Hy het plekke soos Somerset-Oos, Graaff-Reinet, Aberdeen, Port Elizabeth en Seymour besoek. Tydens sy besoek is kerke soos die Baptiste, Kongregasionaliste, Presbiteriaanse, Metodiste en Afrikaanse kerke geraak deur die vuur van die Heilige Gees (:138). Hy is ook onder andere genooi na Wellington waar hy, saam met Albert Head van Engeland, 'n konferensie, soortgelyk aan die Keswick Konferensies in Engeland, moes toespreek.

Dr. Andrew Murray het die konferensie gelei. Spoedig het ook daar 'n oortuiging posgevat en 'n tonele van herlewing het afgespeel (:137).

3.6 Herlewing reik ver en wyd

Ander gemeentes het ook gedeel in die seën van herlewing, soos Paarl, Wellington, Tulbagh, Swellendam, Robertson, Stellenbosch, Calvinia, Alexandria, Richmond, Graaff-Reinet, Murraysburg, Beaufort-Wes, Prins Albert, Aberdeen en vele meer. Ook gemeentes buite die grense van die Kaapkolonie het daarby gebaat, soos Fauresmith in die O.V.S., waar die lees van die boekie "*De Kracht des Gebeds*" tot merkbare verandering in mense se geestelike lewens gelei het. Waar die predikant aanvanklik teen bidure gekant was, moes hy toegee dat die uitwerking daarvan duidelik sigbaar was in sy gemeente. Selfs op Kroonstad, Ladysmith, Natal en Hartebeesfontein, Transvaal, was die Heilige Gees in daardie tyd aan die werk. Oor geïsoleerde gebeure in elke gemeente kan baie gesê word, maar 'n eienskap wat gemeenskaplik in al die sentra uitgelig kan word, is dat groot getalle verlore sondaars tot bekering gekom het.

Op sendinggebied het die herlewings ook 'n merkbare uitwerking gehad. Stephanus Hofmeyr, wat ten tye van die herlewings tot bekering gekom het, het eers onder die Buyse gewerk en later onder die swartes en blankes. Ná tien jaar het daar 'n wonder gebeur. Hy skryf die begin van die herlewing toe aan die kinderbiduur op die stasie. Mettertyd het 'n sondeoortuiging onder die kinders ontstaan totdat daar een aand groot ontroering onder hulle was soos trane, sugte en belydenis van skuld. Daarna het onbeskryflike tonele afgespeel toe die kleurling- en swart kinders van die biduurkring tot bekering gekom het. Vandaar het die beweging oorgegaan na die groot Buyse, en later na die swartes op ander stasies - selfs daar waar eerw. Hofmeyr nie persoonlik kon kom nie. Grysaards, towenaars, moordenaars het geween soos kinders. Sommige wat hul probeer verset het, het bewusteloos neergeval (Keet:16).

Hierdie herlewing het van daar af na die blankes uitgebrei. Mense wat uit nuuskierigheid kom kyk het, is aangegryp deur die geweldige skuldgevoel en kom eers na veel worsteling "en onder hewige aandoening" tot lig. Groot getalle het tot bekering gekom. Mense wat eerw. Hofmeyr eers gehaat het, het sy trouste ondersteuners geword (Keet:17).

3.7 Reaksie op en nagevolge van die herlewings

Waar sommige predikante die herlewing veroordeel het en skepties daarteenoor gestaan het, het andere dit beskou as werk van die Heilige Gees. Barnard (1960:44) wys daarop dat die "afwesigheid van ernstige besware teen die herlewing" opvallend was. Ds. Van der Lingen was eers skepties daarteenoor en wou dit nie te haastig as 'n werking van die Gees aanvaar nie, "maar die gereserveerdheid het spoedig verdwyn. Van offisiële kerklike kant is die herlewing heelhartig gesteun" (:44).

Tydens die sitting van die Kaapse sinode in 1862 is drie sittingsdae gewy aan die onderwerp van herlewing, naamlik 22 en 29 Oktober en 5 November. Verslag is gedoen vanuit die volgende gemeentes waar herlewing voorgekom het: Calvinia, Tulbagh, Montagu, Worcester, Paarl, Beaufort-Wes, Murraysburg, Fauresmith, Swellendam, Caledon, Stellenbosch, Prins Albert, Sterkstroom, Graaff-Reinet,

Richmond, Franschhoek, Villiersdorp, Queenstown, Abeerden, Hartbeesfontein, Kroonstad en Harrismith. Sommige predikante wat ook gesmag het na herlewings in hul eie gemeentes, kon egter nie saampraat nie. Op 5 November 1862 word die volgende sinodale besluit "met algemene stemme" geneem: "Die Sinode erken met ootmoed en dankbaarheid die opwekking wat in verskeie gemeentes plaasgevind het as 'n heerlike werk van die Heilige Gees tot redding van siele en tot verheerliking van die Here Jesus" . (Retief 1976:42). Prof.N.J.Hofmeyr het ook verwys na die oplewing wat in die omstreke van Breërivier, Goudini, Hexrivier, Montagu en Wellington onder plaaslike voorgekom het. Op sommige plekke moes die mans, vrouens en kinders, vanweë die talryke opkomste, afsonderlik vergader (Retief 1976:43).

Met die uitsondering van enkele negatiewe opmerkings, is die herlewings allerweë gunstig beleef. Dit het ook veelvuldige positiewe gevolge ingehou waarby kortliks stilgestaan word:

3.7.1 Toename in gebed

Gebed was sekerlik die vernaamste dryfveer agter die herlewings. Van die staanspoor af is beseft dat slegs gebed 'n soortgelyke herlewings wat op daardie stadium oorsig voorgekom het, kon ontken. Spontane gebed en 'n buitengewone belangstelling in bidure was kenmerkend. Daar is vurig gebid vir die "uitstorting van die Heilige Gees", soos dit soms genoem is. In gemeentes waar bidstondes getaan het, is spontaan tot gebed oorgegaan. Anders as wat die normale verloop van sake was, het selfs jongmense, kinders en anderskleuriges spontaan gedeel in gebed.

3.7.2 Sondebeseft en verlossing

Talle leraars was ná die Worcesterkonferensie verstom oor die diepe beseft van sonde onder lidmate en die berou en erkenning wat hulle voor die troon van genade gebring het. Die kragtige inwerkinge van die Heilige Gees het gelei tot die oortuiging van sonde; die sterk begeerte na verlossing en die kragdadige bekeringe van baie lidmate (Oberholster 1952:222).

Prof.Hofmeyr skryf die oorsprong van hierdie opgewektheid tot gebed toe aan die "lewewekkende teenwoordigheid van die Heilige Gees asook aan die diepe oortuiging van skuld en sonde, die sterk begeerte na verlossing en heiligmaking en die hartgrondige bekering tot God" (Retief 1976:43). Hy noem dat talle mense wat tot inkeer gekom het, in sonde gelewe het, terwyl andere in sommige se oë 'n onbesproke gedrag geopenbaar het, maar in die lig van God se Gees het hulle tot die beseft van hulle inwendige bederf gekom. Die beseft van hulle onreinheid en van die heiligheid van God is in die meeste gevalle nie deur die prediking van die Woord teweeggebring nie (:44). Skeptici teen die werking van God in mense se lewens, is self deur die Gees van God oortuig van hul sondige toestand (:44). Ook Barnard (1960:44) verwys na die diepe skuldbeseft, die ontwaakte gewetens en die beseft van verlorenheid en die verlange na verlossing.

'n Uitstaande vrug van herlewings is die "veranderde lewens". Herhaaldelik word melding gemaak van persone wat hartgrondig tot bekering gekom het. Ander wat as lidmate 'n goeie en fatsoenlike lewe gelei het, kom tot 'n definitiewe beslissing en tot groter geloofsekerheid (Barnard 1960:46).

Retief (1976:45) noem ook van groot getalle onverskilliges, in sommige gevalle verharde sondaars, wat tot bekering gekom het. Baie voorgangers in ydelheid en wêreldse plesier het die Here Jesus aangeneem en daarna deur hulle daade en gesindheid getoon dat die Heilige Gees in hulle harte regeer. Die volk van die Here is uit hulle trae slaperigheid wakker geskud en tot ywer vir die diens van die Here opgewek; die Bybel is met groter belangstelling gelees en bestudeer; huisgodsdienste is getrou waargeneem; nuwe belangstelling in die sieleheil van die bediendes en die sending het posgevat; mense praat makliker oor die godsdienste en getuig makliker teenoor andere; die bywoning van eredienste en bidure het toegeneem, finansiële bydraes het vermeerder. Ernstige pogings is aangewend om van alle sonde af te sien en 'n begeerte om in alles volgens die wil van God te lewe (45,46)..

3.7.3 Heiligmaking

Volgens Du Toit (1952:257) is daar nie bloot nadruk gelê op sekerheid van geloof nie, maar ook op die leerstuk van heiligmaking. Hier verwys hy na ds. Van der Lingen wat ná die herlewing kon getuig dat hy nie meer "kneg" is nie, maar "seun".

3.7.4 Aansteeklikheid

As verdere kenmerk van die herlewing, wys Barnard (1960:44) op die aansteeklikheid van die emosie en die voorbeeld. Die buitelandse herlewing en ook plaaslik het meer gemeentes na so 'n ondervinding laat smag. Die onderlinge besieling was aansteeklik en die verwagting na herlewing is versterk (:44).

3.7.5 Knou vir liberalisme

Die negentiende eeu word beskou as die eeu van worsteling - ook in die Ned.Geref.Kerk. Veral die opkoms van die ongeloof soos in die liberalisme geopenbaar, het die innerlike lewe van die Kerk aangetas (Oberholster 1952:216). Ds.G.W.A.van der Lingen het in 1852 die Kerk 'n lyk genoem want in 1862 was die tekens van liberalisme in die Kerk baie duidelik sigbaar (:216,7). Lidmate is uit sinodale oord gewaarsku teen die verskillende vorme van verleiding, maar is ook opgewek tot 'n lewendige en proefondervindelijke geloofslewe (:218). "Hierdie rigting wat gedurende die tweede helfte van die negentiende eeu duideliker geword het, hang ten nouste saam met die opwekkings van 1860 - en ook die latere spesiale evangelieprediking het sy wortels in hierdie gebeurtenis" (:218)

Dat die herlewings die Kerk uit 'n dilemma gered het, is seker. Dr.Retief beskou die herlewing as 'n middel in die raadsplan van God waardeur die liberalisme afgewend kon word. Hy tref die vergelyking met onkruid wat geen vatkans het waar die koring welig groei nie; so kon die liberalistiese idees nie by die lidmate ingang vind nie. Die geestelike lewe in die gemeentes was te sterk. Waar die valse sogenaamde wetenskap die persoon, die werking en selfs die bestaan van die Heilige Gees ontken het; het dieselfde Gees Hom in sy almagtige werking geopenbaar (Retief 1976:46). Potgieter (1952:87) stel die oorwinning oor die liberalisme soos volg: "Waar die Vors van die duisternis die Kerk van Christus wou verbreek, het die Gees van God dit op kragdadige wyse bewaar, vermeerder en versterk."

Barnard (1960:45) sluit hierby aan en noem dat waar die liberalisme sy kop uitgesteek het en waarin die bonatuurlike ingrype van God deur die Gees en ook die leiding van die Gees verkleineer is, het God

geopenbaar dat Hy nog die lewende God is. Hy is die God wat sy Kerk regeer en bewaar en wat onmiskenbaar deur Sy Gees kan ingryp en kan vermag wat al die menslike pogings en prestasies nie kan doen nie, naamlik om die hart van die mens te verander en die geloofsverbondenheid met God te bewerk.

3.7.6 *Opleiding van evangeliedienaars*

Volgens Terhoven (1989:109,110) het prof. Hofmeyr berig dat die verandering in die land revolusionêr was. Die Teologiese Kweekskool op Stellenbosch kon beswaarlik al die aansoeke hanteer ná die herlewing. Vyftig uit 'n groep van 60 jongmense wat deur die herlewing op Worcester geraak is, het aangemeld. Sending en evangelisasie het posgevat en binne tien jaar ná die herlewing het die Ned.Geref. Kerk meer as 12 sendingstasies binne en buite die Kaapkolonie gehad (:110). Crafford (1982:58) bevestig dat die herlewing nie alleen daartoe bygedra het dat groot getalle jongmense aangemeld het vir opleiding nie, maar talle het ook hulle diens vir die sending beskikbaar gestel. "So het die herlewings die tydvak van groot opbloei van die sending van die NGK ingelui" (:58).

3.7.7 *Verbetering in prediking*

Du Toit (1952:256) skryf dat die herlewing 'n positiewe bydrae tot die kansel gelewer het. Gedurende die eerste helfte van die 19de eeu het die prediking volgens sekere getuïenisse in gebreke gebly om die hoorders tot sekerheid van hulle geloof te voer. Hy verwys na ds.J.R.Albertijn wat dit "wet-prediking" noem. Hy sê dat die weg van saligheid nie noodwendig verswyg is nie, maar daar was nie altyd 'n duidelike voorstelling van of aandrang tot die gelowige aanname van die heil in Christus Jesus nie. Dit het tot gevolg gehad dat die gelowige gemoed selde tot sekerheid gekom of blymoedigheid in die Here geniet het. Talle het onder sondeoortuiging gekom, 'n skuldgevoel ontwikkel, die gewete is aangekla, 'n vrees vir die dood en oordeel het posgevat, maar daarby het dit meestal gebly (:256,257).

Met die uitsondering van dr.A.Faure en ds.G.W Stegmann, was die ander predikante se kansel-arbeid "nie innig" nie. "Die diepste roersele van die hart is nie geraak nie. Wel is die mens se verlore toestand en sy verlossing deur Jesus Christus op regsinnige wyse voorgestel, maar daar was in die leerredes 'n gemis aan ernstige opwekking tot bekering en geloofsoorgawe" (Du Toit 1952:257). Kestell (1911:10) voeg hieraan toe:"Bij Stegman daarentegen trad vooral de bekering op den voorgrond."

Volgens ds.Albertijn het die herlewing daartoe bygedra dat 'n groot verbetering te bespeur was in die prediking. Hy verwys daarna as "geloofsprediking". Du Toit (1952:257) haal hom soos volg aan: "Een nieuwe periode brak aan in het geestelik leven van vele heilzoekenden, de prediking vond grote bijval, en bracht groot verandering ten goede in het leven van velen....wat nooit tevoren of zelden gehoord was, werd toen allerwege vernomene; men had vrijmoedigheid ontvangen tot ene blijmoedige belijdenis van de Heer". Volgens Du Toit kan hierdie klanke vandag nog (1952) op die kansels van die Ned.Geref. Kerk gehoor word en noem dat dit 'n "innige warme vroomheid" besorg het wat 'n karaktertrek van die Ned.Geref. Kerk geword het (:257).

3.7.8 Sang

Die sing van Halleluja- en Kinderharpliedere het algemeen byval gevind. "*Die Kinderharp*" het ongeveer 1863 in druk verskyn en bestaan uit 'n versameling liedere uit verskillende liederebundels - o.a ook dié van Sankey (1840-1909) wat as sangleier sedert 1870 saam met D.L.Moody (1837-1899) opgetree het. Hierdie bundel is saamgestel deur ds.Charles Murray van Graaff Reinet. Hoewel sonder enige kerklike opdrag, is die bundel langsamerhand deur meer en meer gemeentes gebruik, maar veral in kinderdienste, Sondagskole en Pinksterbidure (Van der Watt 1980:21).

3.7.9 Kinderbekerings

Talle kinders het ten tye van die bekende opwekking in die Suid-Kaap tot bekering gekom. Ds.P.K.Albertijn bespreek in 'n artikel die onderwerp of kinders ook tot bekering kan kom en benewens die Skriftuurlike gronde daarvoor, verwys hy ook na voorbeelde van mense wat wel as kind tot bekering gekom het. So vertel hy van die opwekking in die gemeentes Riversdal en Heidelberg toe hy self 'n kind van 11-12 jaar oud was en onthou dat die opwekking soos 'n vuur versprei het, veral onder die kinders en jongmense (*De Kerkbode* 21 Mei 1930:931). Toe hy 30 jaar later sy maats gaan opsoek het, was hulle "nog onder die kudde, nog trou aan die Here Jesus, God nog dankende vir daardie dae...en die bewys gelewer dat ook kinders tot 'n waaragtige bekering kan kom" (:931). Hy spreek sy besorgdheid uit oor soveel gevalle waar kinders oor die hoof gesien word. Hy doen 'n beroep op die leiers om veral in die naderende Pinkstertyd meer aandag aan die kinders te gee.

3.7.10 Langtermyn-invloed op die Kerk

Nadat die herlewing in die jare 1860-1862 'n hoogbloei beleef het, en sporadies daarna in enkele gemeentes opgevlam het, het dit geleidelik afgeneem en die belangstelling daarin het begin verflou. Ten spyte hiervan, kon die werking en invloed nog lank daarna gevoel word en het die vrug van die herlewing nog lank daarna voortgeduur. Benewens die Pinksterbidure wat gereeld gehou is, was daar 'n voortdurende verlange na 'n volgende herlewing. "Dit was die ondertoon van baie preke, gesprekke, artikels en konferensies" (Barnard 1960:66). Die herlewing onder Moody en Sankey in die vroeë sewentigerjare, het ook plaaslik weerklank gevind en kon plekke soos Swellendam en Montagu in 1874 weer deel in die herlewingsvuur (:66).

Hoewel die herlewing self vir etlike jare aangehou het, was die resultate permanent en dat die volk daardeur op 'n hoër geestelike peil gebring is. Die godsdienssin wat kenmerkend van ons volk is, het ons in groot mate aan hierdie herlewing te danke (Retief 1976:46).

Du Toit (1952:259) sluit sy bespreking oor hierdie onderwerp af met die opmerking: "Die herlewing was, ten spyte van sommige onreëlmatighede, tot onberekenbare seën vir Kerk, Evangelisasie en Sending in Suid-Afrika."

Die Methodistekerk en die Ned.Geref.Kerk het die meeste gebaat by die herlewings, aldus Terhoven (1989:93): "Within five years of the revival under Taylor and Palma, the Methodist Church of South

Africa and the Dutch Reformed Church had made the greatest advances and had seen the greatest results. Although other churches shared in the blessings of revival, they were little effected."

'n Verdere stimulus wat kon dien om herlewing voortdurend onder die aandag van Christene te plaas, was die *Bidvereeniging van Zuid Afrika*. Hierdie vereniging, wat in 1874 opgerig is, het ten doel gehad om die diensknegte van die Here van alle kerke te verenig in gemeenskaplike gebed vir mekaar. Verder was hulle gebed dat die Here hulle met sy Gees sou doop; dat die Here sy Gees sou uitstort op hulle huisgesinne en omringende heidene; dat Hy 'n Gees van gebed en smeking sou uitstort op alle leraars en lede van die Kerk van Christus (*De Gereformeerde Kerkbode* 29 April 1876:142).

Die benoeming van "'n Kommissie vir Spesiale evangelie-prediking" in 1876 deur die Kaapse Kerk, was 'n verdere bydraende faktor tot die bereiking van 'n ideaal om herlewing in die kerk diep te laat inslaan. Die doel van hierdie kommissie was dat mense bepaalde tye moes afsonder om 'n spesiale boodskap van bekering te bring en aan te dring op 'n onmiddellike aanneming van die Here Jesus as Saligmaker. In die gewone dienste moes die leraar die preke afwissel, maar met die "besondere dienste" moes die prediking op die spits gedryf word sodat die sondaar kon besef "*Nu is het tijd. Nu moet ek mij bekeeren*" (*De Gereformeerde Kerkbode* 5 Julie 1879:217). Herlewing het dan ook inderdaad op die hou van sulke dienste gevolg" (Barnard 1960:67).

Aanvanklik is van ds. Andrew Murray van Wellington en dr. Servaas Hofmeyr van Montagu se dienste gebruik gemaak vir die hou van spesiale dienste. Tydens 'n toer van sewe weke is die groot taak van evangelisasie en gepaardgaande tekort aan evangeliste terdeë besef (Hanekom 1952:332). Gedurende 1879 en 1891 het dr. Andrew Murray sewe evangelisasiereise in verskillende dele van Suid-Afrika onderneem. Weens sy besondere gawe op hierdie gebied, het die gemeente van Wellington aan hom geredelik verlof toegestaan om die opwekkingsdienste te hou. Hy het 'n ernstige beroep gedoen op die gemeentes waar hy besoek sou aflê om deeglike voorbereiding te tref vir die dienste. Gelowige gebed vir 'n ryke oes moes die dienste voorafgaan (:447).

Later het ander predikante ook hierdie praktyk beoefen. Groot seën het daarop gerus. In die laaste jare van die vorige eeu is sporadiese beriggewing ontvang van geestelike herlewings in baie gemeentes ten gevolge van hierdie dienste. Ook ná die Anglo Boereoorlog is berig ontvang van soortgelyke godsdienstige gebeure in gemeentes soos Potchefstroom, Langlaagte, Klerksdorp en Bethal. Met hierdie seën het spesiale dienste, konferensies en die persoonlike aandeel van spesiale predikers 'n groot rol gespeel (Van der Watt 1980:21,22).

Spesiale evangelieprediking is tot laat in die veertigerjare beoefen. Oor hierdie aktiwiteite word meer uitgebrei in 'n volgende hoofstuk.

Hoewel predikante dit nie teen die spesiale dienste as sodanig gehad het nie, was hulle beswaar in wese teen die "na bijeenkomsten". In antwoord op hulle beswaar, verdedig ds. Murray hierdie byeenkomste wat telkens ná 'n diens gereël is vir geestelik-behoefte siele soos volg: "Ik zeg aan hen dat het het

afbreken van de pijlpunt zou wesen. Verbeeld u een vergadering van het Heilsleger zonder een boetebank" (Hanekom 1952:448).

'n Besondere geleentheid was toe Murray op uitnodiging van D.L.Moody in Amerika vir veertien dae oggendbyeenkomste waargeneem het. Ds.Murray het oor die "swak en sieklike" toestand van die kerk gepraat, wat nie alleen die nagenoeg vierhonderd gaste wat teenwoordig was, aangegryp het nie, maar in besonder vir D.L.Moody (Hanekom 1952:456).

3.7.11 Kleur- taal- en kerkgrense word oorbrug

Ken Terhoven, wat self tydens Pinksterbidure in 1941 in die Ned.Geref. Kerk tot bekering gekom het, noem, benewens verkeie ander faktore wat as uitvloeisels van die herlewings gedien het, ook die begin van die Keswickkonferensies. 'n Ander saak wat hy aansny, is die talle geestelike leiers wat gedurende die Boereoorlog na vore getree het, waaronder generaal Beyers - "a God-fearing man, led his commandos in daily prayer and Bible study." (Terhoven 1989:93:94). Twee van sy offisiere, J.F.Naudé en J.A.Retief, was so belas met die swartmense wat sonder Christus geleef het, dat hulle besluit het om 'n vergadering te belê vir al die Boere in 1900 in Pietersburg. Naudé, Retief en ds.Kriel was ongelukkig omdat buitelanders meer besorg was oor die sieleheil van die plaaslike bevolking, dat hierdie vergadering op 28 September 1900 gehou is (:205). Voortvloeiend daaruit het verskeie persone as sendelinge na die Soutpansberg, Waterberg en Pietersburg gegaan.

Evangelisasie onder die Britse magte het bygedra tot die hou van bidure te Mafeking, Ladysmith en Kimberley. Ook aan die Boere se kant is bidure gehou. Terwyl genl.Beyers op kommando was naby Nelspruit, was daar geestelike mense saam met hom, o.a. ds.A.Kriel. Hulle het snags vir die krygers gepreek, met die gevolg dat talle Christene geword het en daarna met Bybelstudie en bidure begin het. Hulle was behulpsaam met die bou van 'n sendingstasie tussen Waterburg en Lydenburg (Terhoven 1989:205).

In 'n betekenisvolle stelling beweer Terhoven (1989:110) dat die "Boereoorlog" tragies was, maar baie is dit eens dat die oorlog 'n honderd keer meer tragies sou wees sonder die herlewing van 1860.

Verskillende denominasies het tydens die herlewing spontaan saamgewerk. Oberholster (1952:221) beweer dat die herlewings nie net toegeskryf kon word aan die buitelandse invloed nie. Die invloed van die Wesleyaanse Kerk (Methodisme in Suid-Afrika) kan nie onderskat word nie. Deur hulle opwekkingsveldtogte in die jare 1830, 1836, 1837, 1849 en 1866 het hulle groot invloed uitgeoefen. Dit is geen wonder dat verklaar word:"The history of the Methodist Church in South Africa is a history of many revivals" (:221). Oberholster (1952:221) sê dat ook die Metodiste die Here dank vir die wonderlike herlewing van sy Woord onder lidmate van die Ned.Geref.Kerk. Veral deur "*Het Zuid-Afrikaansche Evangelisch Verbond*" het die Ned.Geref. Kerk met die Metodisteleraars in aanraking gekom. Hierdie beweging het hom beywer om die opwekkings in Europa, Engeland, Ierland en Amerika plaaslik bekend te stel (:221).

Terhoven (1989:122,123) verwys na die eerste dienste wat deur die "*Church of England*" gehou is in die Groote Kerk, Kaapstad ná die opspraakwekkende prediking van ds. Van Lier. Alle rasse het onder die invloed gekom van die herlewing wat in die laat 1790's ontstaan het en ná die aardbewing van 1809 groter momentum verkry het. Methodiste, lede van die Church of England en die Ned.Geref.Kerk, Baptiste en Presbiteriane, het 'n gemeenskaplike doel gehad, naamlik die redding van verlore nes.

Nadat die nuus van die Walliese herlewing Suid-Afrika bereik het, het dit beide Afrikaans- as Engelssprekendes geraak. 'n Ned.Geref. Kerk-kommissie reik 'n uitnodiging aan alle kerke om saam te staan in gebed (Terhoven 1989:133). Dr. Andrew Murray, prof. Hofmeyr en ds. Botha het so 'n konferensie gereël vir Mei 1905 aan die Kweekskool op Stellenbosch. Toe 'n brief van Evan Roberts uit Wallis ontvang is oor die herlewings aldaar, het dit die Christene aan die Kaap tot groter toewyding gemotiveer. Spoedig het fenomenale ontwakings in die Kaapkolonie plaasgevind in beide Afrikaans- en Engelssprekende kerke (:134).

Gedurende Pinkster het die Methodiste van Wittebergen 'n week van gebed geborg. Daar was so 'n oorweldigende reaksie, in so 'n mate dat voorbidders reeds om vieruur die oggend vergader het en bidure dwarsdeur die dag aangehou het. 'n Maand later het die herlewing in Villiersdorp uitbreek (Terhoven 1989:134).

Die besoek van buitelandse predikers aan ons land het ook verder bygedra tot die versoening tussen die Boere en Engelse. In 1905, ná die besoek van Rodney "Gypsy" Smith, die Britse Evangelis, was die hele Suid-Afrika geroer deurdat Boer en Brit hande gevat het in die herlewing en tienduiseende het tot bekering gekom (Terhoven 1989:94). In daardie tyd het 'n evangelis, William Douglas, die Oos-Kaap besoek waar herlewing ontstaan het. Aberdeen in die Karoo is geraak en op plase het wit en swart, Engelse en Hollanders na God gesoek. Douglas het na Port Elizabeth gegaan waar 'n ander golf van herlewing die stad getref het. Vanaf Seymour, Grahamstad en Cradock, was die hele Oos-Kaap spoedig aan die brand deur die vuur van herlewing. Rees Howells van Wallis het met sy besoek aan Suid- en Sentraal Afrika gesien hoe tienduiseende na Christus kom. Hy het verskeie sendingstasies in Suid-Afrika en Rhodesië gestig voordat hy na Wallis teruggekeer het om 'n intredingsbediening te begin (Terhoven 1989:118).

Grubb (1971:165) skryf in die biografie van Rees Howells dat hy deel was van die "*South African General Mission*" wat in 1889 gestig is onder die presidentskap van dr. Andrew Murray. Op versoek van die S.A.G.M. in Kaapstad, moes Howells 'n konferensie in Durban bywoon (:171) en daarna die verskillende sendingstasies in Swaziland, Pondoland, Bomvanaland, Tembuland en Zululand besoek (:173). In Johannesburg het hy vir 21 dae aaneen dienste gehou in een van die grootste kerke wat elke aand volgepak was. Hy het van drie tolke gebruik gemaak weens die teenwoordigheid van verskillende stamme. Dit het egter nie die Gees van God gekeer nie, want honderde het elke aand uitgekom vir redding (:175).

Mnr.en mev.Howells is ook deur Charles Murray, die seun van dr.Andrew Murray genader om hulle sendingstasie te besoek, maar weens die griep, wat reeds die lewens van twee sendelinge geëis het, is dit afgestel (Grubb 1971:179).

3.7.12 Die sendingsaak word bevorder

Een van die grootste uitvloeisels van die herlewing was die sendingbewustheid wat ontstaan het en daarmee saam die begeerte om self tot aksie oor te gaan. Veral in die Kaapse Kerk het die sending 'n kragtige stimulus gekry deur die herlewings (Crafford 1982:57).

Reeds met die veelbesproke konferensie te Worcester (17-19 April 1860) het nie alleen sake soos herlewing, offervaardigheid, sabbatsheiliging en lektuur aandag gekry nie, maar ook die sending. Dr.P.Faure het in sy voorlesing nadruk daarop gelê dat meer aan die sendingsaak gedoen kon word. 'n Beroep wat deur ds.A.Murray (jr.) gedoen is dat meer werkkragte gewerf moes word, het onder andere vir die sendingsaak van die Ned.Geref. Kerk groot voordeel ingehou (Crafford 1982:57).

Nie alleen het kleurlinge tydens die herlewings onder oortuiging van sonde gekom en Christus as Saligmaker aangeneem nie, maar ook die blankes is aangewakker deur 'n groot belangstelling en ywer vir die sendingsaak. Behalwe dat individue tot die sendingsaak toegetree het, het kerkrade ook gepoog om hierdie verdienstelike saak te steun.

Prof. N.J.Hofmeyr het verskeie gemeentes, "wat in die opwekking kragdadig gedeel het", besoek ten einde die sendinggees aan te wakker. Veral die aankoms van di.McKidd en Gonin het stimulerend ingewerk op die plaaslike sendingsaak en pogings is aangewend om die buitelandse sending te steun. In meer as een gemeente is geld ingesamel en sendingverenigings is gestig. Volgens Retief (1976:53) het die herlewing bygedra dat die Ned.Geref. Kerk tot ontwaking gekom in verband met die sending. Daarna het die Sendingkommissie jaarliks soveel bydraes ontvang as wat voor die tyd in vyf jaar ontvang is. Waar daar vroeër vier werkgeselskappe was, het dit aangegroei tot een en dertig. 'n Wenk van prof. Hofmeyr, dat een persoon vir die sendingsaak afgesonder moes word, het nie op dowe ore geval nie, toe 'n sendingsekretaris later aangestel is.

In April 1862 vertrek ds. (later dr.) Andrew Murray, ds.en mev. Gonin en ds.Mc.Kidd na die sendingwerkkring van Transvaal, waar hulle onder andere met Paul Kruger in aanraking gekom het. Nadat Ramkok te kenne gegee het dat hy nie in 'n sendeling belangstel nie, is McKidd na die Soutpansberge waar hy onder die Buys-stam (afstammeling van Coenraad Buys) sendingwerk gedoen het. Beide ds.en mev.McKidd is kort na mekaar oorlede en die werk aldaar is voortgesit deur Stephanus Hofmeyr, wat vir veertig jaar daar sendingwerk gedoen het. Ds.en mev.Gonin het weer op hulle beurt by Saulspoort sendingwerk gedoen tot en met die dood van ds.Gonin in 1911.

In 1897 het die Njassa-sending (Malawi) ook die voorreg gehad om in die herlewing te kon deel. Ná die dood van eerw.Koos du Toit op 30 Julie 1897, was daar 'n groter openheid tussen sendeling en inboorling, met die gevolg dat die Gees van God ook daar met krag kon werk. (Retief 1976:65). Naas ds. W.H.Murray, het ds. A.C. Murray ook 'n onuitwisbare rol gespeel in die Njassa-sending.

‘n Verdere uitvloeisel van die herlewing, wat tot voordeel van die sending was, was die stigting van die Kinder- en Vrouewerkgeselskappe Crafford (1982:58) beweer dat hierdie organisasies die voorlopers was van vroueverenigings en die Kinder-sendingkrans wat groot bydraes gelewer het tot die bewuswording van die sending.

3.7.13 Opleidingsinrigting vir voornemende sendelinge

Verskeie leraars het die sendingsaak sterk benadruk - nie alleen in die prediking nie, maar ook deur die hou van konferensies en samesprekings. Tot 175 persone het hulle as kandidate vir die sendingveld beskikbaar gestel. 'n Spesiale kommissie is aangestel wat moes omsien na die opleiding van die kandidate. Die kommissie, bestaande uit di.J.R.Albertijn, W.A.Alheit, I.F.A de Villiers, G.J.Hugo en J.du Plessis het besluit om 'n inrigting op Worcester te stig. As hoof het ds.A.F.Louw gestaan. Die inrigting het op 12 Februarie 1903 onder blyke van groot belangstelling plaasgevind. Naas ds.J.H.Hofmeyr se aandeel in die verrigtinge, het prof.De Vos ook as spreker opgetree en opgemerk dat daar 200 jongmanne is wat begerig is om as sendelinge opgelei te word (Retief 1976:88,89).

3.8 Herlewing onder die krygsgevangenes

Tydens die Tweede Vryheidsoorlog (1899-1902) is talle Boere as krygsgevangenes na plekke soos Ceylon, Indië en Egipte weggevoer. Talle vrae het ontstaan waarom dit met hulle moes plaasvind. Ná alles was dit duidelik dat God daarmee 'n doel gehad het. Verskeie predikante het dit hulle taak gemaak om die Boere te besoek en geestelik te versorg. Die Heilige Gees het kragdadig gewerk onder die Boere in die kampe. Die rede hiervoor was omdat die beproewing, eensaamheid en verlange die manne tot 'n herwaardering van hul verhouding tot God gebring het. Baie krygsgevangenes het vir die eerste maal of by hernuwing hulle lewe aan die Here gegee. Hierdie vernuwing het hernude belangstelling in die verlossing van die heiden bewerk (Cronjé 1981:274). Ds.C.R.Kotzé, wat self in ballingskap was, bevestig dat die Kerk bepaald die vernaamste plek in die Boer se lewe in die kamp ingeneem het (1942:68). Hy sê dat die Boerevolk in die uur van benoudheid sy toevlug geneem het tot die Kerk, die Bybel en gebed (:69).

Brink (1904:149) erken dat die geestelike standaard van die Boere aanvanklik nie op standaard was nie. Die geloof was in baie opsigte verdoof en die godsdienst het nie geklink soos egte goud nie. Ceylon was egter die beste plek waar God sy volk in die woestyn kon lei om tot hulle hart te spreek. So spreek ds.Geo.Murray op Dinsdagaand 16 Desember 1900 in 'n boodskap na aanleiding van Sefanja 3:19 baie ernstig tot die hoorders. Hy sê dat die oorlog plaasgevind het, sodat God die sonde uit hul lewens kon neem. Hy wys hoe hulle as “hinkende” en “verstote” vreemdelinge hul eie sondige toestand moet ontbloot en vergifnis van God ontvang. Die doodsvyand in hulle, die Agan, moet uitgelewer word (:168-173).

Van die belangrikste kampe waar die krygsgevangenes aangehou is, was die volgende:

3.8.1 *Diyatalawa-kamp, Ceylon*

Hier het die nagenoeg 5 000 Boere onbeskryflike fisieke en emosionele ontberings deurgemaak. Hierdie, en ander omstandighede aan die tuisfront het die krygsgevangenes tot ernstige nadenke gestem. "Daar was baie wat besef het: die pad deur die hospitaal na die graf kan my pad ook wees, en is ek gered?" (Retief 1976:81). Verskeie leraars het die blye boodskap van verlossing aan die gevangenes oorgedra waaronder ds. P.Postma van Pretoria, ds.Geo.Murray van Oudtshoorn, genl. P.H.Roux van Senekal, ds.Geo.Thom van Frankfort, ds.D.Minnaar van Heilbron en eerw.H.Roux van Bethlehem (Brink 1904:165).

Genl.Roux vertel dat hy gedurende drie weke in Maart 20 keer moes preek, ongeag prof.Hofmeyr se versekering dat hy slegs een keer per week sou preek. Telkens was die vergaderplek stampvol (J.W.L.Hofmeyr in Cronjé 1981:273). Baie het daar tot bekering gekom en uitvloeiend van so 'n ondervinding was die begeerte dat ook die heidene gered moes word (:274).

J.H.Brink vertel in sy geskrif "*Ceylon en de Bannelingen*" hoe die Boere die Here leer ken het, wat onder die treurigste omstandighede die hart kan verbly en vertroos. Die heidene, sowel as die Christene wat op die eiland woonagtig was, moes erken dat die krygsgevangenes vreugde het wat hulle (die eilandbewoners) nie geken het nie. Selfs die heidene het die versekering gegee dat hulle geen beswaar het om die God van die Boere te leer ken nie, omdat dié God 'n mens heilig en gelukkig maak (1904:164).

Wat interessant is, is die vermelding dat daar reeds Christene op die eiland was met die aankoms van die bannelinge. Wat in gedagte gehou moet word is dat ds.M.C.Vos vanaf 1804 tot 1809 as sendeling in Indië en Ceylon gearbei het. Op 'n stadium was daar tot 300 000 naam-Christene (Cronjé 1981:276). Nie alleen het 'n groot herlewing in hierdie kamp uitbreek nie, maar ná die oorlog het die bekeerlinge die *Ceylon-Hulp Zendinggenootschapp* gestig (*De Koningsbode* Aug.1902 aangehaal deur Cronjé 1981:277).

Op Ceylon het die Stewersvereniging 'n hoogbloei beleef. Die groot vergaderings van die Stewers- en Jongeliedeverenigings is druk besoek en tye van verkwikking is ondervind. (Brink 1904:164). Die Stewers het in die Diyatalawakamp 200 lede gehad. Verskillende takke het ontstaan met 'n totaal van ongeveer 600 lede (:156).

3.8.2 *St.Helena*

Van ds.A.F.Louw se bediening op hierdie eiland word gesê dat hy met vuur en geesdrif gearbei het. Sondae en feitlik elke aand het hy dienste gehou. Sy prediking was baie ernstig en direk op die man af en hy het gedurig aangedring op bekering. Die mense het gevoel dat hy hulle vaskeer en dat hulle nie sonder bekering kan loskom nie. Hierdie benadering van hom is tot in die katkisasieklasse en Stewersvergaderings toegepas. Mense het getuienis afgelê van wat die Here vir hulle gedoen het en hoe hulle tot bekering gekom het (Retief 1976:83). Die plaaslike en huislike omstandighede het 'n "suggestiewe" invloed op die mense gehad. "En daarom verbaas ons ons ook nie oor die baie harte wat

daar vir onse Here Jesus gewen is nie, alhoewel die herlewing natuurlik nie deur die omstandighede teweeggebring is nie, maar deur die Gees van die Here" (:84).

Ds.Louw skryf oor sy ondervinding op die eiland dat hy seer bewus geword het van die krag van die evangelie. Hy sê dat die werking van God, deur die Heilige Gees, in 'n mens se diep bedorwe hart iets werkliks is. "Die bekering van die sonde tot God is nie maar verbeelding nie. Dit is 'n ware verandering van hart en lewe" (Louw 1958:115). Op pittige wyse skryf hy: "Meermale het die man wat kliphard gestry het teen hierdie soort van evangelie - soos baie daar dit uitgedruk het - vir die Here gehendsop" (:115). Hy berig dat grysaards en jong manne hulle tot die Here bekeer het. Kinders van die Here is aangemoedig om hul getuienis uit te dra. "'Menige sondaar onder die duisende bannelinge is deur 'n vriend daartoe gebring om na die Saligmaker te kom om verlossing" (:116).

Ook hier het die herlewing mense tot nuwe insigte gebring, veral ten opsigte van die sending. Ds.F.Louw vertel op 'n sendingkonferensie van 'n sekere kommandant wat getuig het dat hy 'n teëstander van die sending was, maar sy oë het oopgegaan. Hy wys daarop dat die hart van die sondaar eers moet verander. Eers wanneer 'n mens bekeerd is, kom alles reg (Cronjé 1981:274).

Die sendingsaak het só gebloei dat "*De St.Helena Zending Hulp Kommissie*" gestig is met die doel om onder andere die sendingbelangstelling in Suid-Afrika te bevorder. Talle jongmense het aangemeld om hulle as sendelinge te bekwaam ná afloop van die oorlog. Ds.Louw berig dat 175 manne daarvoor geroepe gevoel het (Cronjé 1981:274). C.R.Kotzé (1942:70) skryf ook van die talle konferensies wat in sy tyd in en buite die kampe gehou is. Daar is veral besin oor die Boer se verpligting teenoor Sendingwerk.

Drie faktore wat Retief (1976:86) uitlig wat as oorsake gedien het vir die geestelike oplewing, was die geestelike vatbaarheid van die bannelinge, die erns en toewyding van die leraars wat hulle bearbei het en baie gebed.

'n Groot gevaar waarvan ds.Louw bewus geword het tydens sy bediening op die eiland is die vormgodsdien van die Afrikaner. Hy sê die probleem is dat hulle so tevrede kan wees met 'n uiterlike godsdien "sonder die salige versekering van verlossing en die vrugte van die Heilige Gees in die lewe" (Louw 1958:116).

3.8.3 *Fort Amednagar, Indië*

Terwyl 'n groep krygsgevangenes met die "*Roslin Castle*" weggevoer is, het ds.D.J.Viljoen daagliks aan boord dienste gehou. 'n Klein groepie het die dienste bygewoon. In Indië aangekom, het ds.Viljoen dadelik begin om die godsdien te reël. Uit die persone wat vroeër as kerkraadslede in hul onderskeie gemeentes gedien het, is 'n kampkerkraad saamgestel, wat die leraar moes bystaan met huisbesoek, katkisasie, bidure en eredienste (Retief 1976:78).

Spoedig was die vrug op die arbeid sigbaar. Ds.Viljoen het onder andere vir etlike dae aaneen 'n spesiale reeks dienste gehou. Hy het veral oor sonde en verlossing gepraat en die volksonde van Israel uitgelig. Aanvanklik was die bywoning nie na wense nie, maar met verloop van tyd het daar kragdadige bekerings

plaasgevind. Dit het tot gevolg gehad dat die dienste later baie beter bygewoon is en dat honderde in hierdie tyd tot bekering gekom het. Daarmee saam is die kinders van die Here versterk en verdiep in hulle geestelike lewe. 'n Ware herlewing het ontstaan (Retief 1976:78).

Ook hierdie herlewing is, te midde van teenkating, voorafgegaan deur volhardende gebed. Roekeloses en onverskilliges het hulle probeer ontwig. Ná die herlewing was toestande anders, toe godsdienste gehou en na hartelus gesing is. Dikwels kon die stemme van bidders in die nag gehoor word. Dit was persone wat om genade en vergifnis van sonde gesmeek het (Retief 1976:79).

3.8.4 *Shahjahanpr, Indië*

Ds. Burger het as predikant van Middelburg, Transvaal, opgetree as veldprediker by die Republikeinse Magte. Nadat hy in Februarie 1902 gevange geneem is, is hy na Indië gestuur waar hy saam met nagenoeg 2 000 ander krygsgevangenes in 'n kamp geplaas is. Die ongewenste omstandighede in die kamp het hom genoop om dienste te hou. Naas die vestiging van skoolonderrig, het gereelde kooroefening plaasgevind en is selfs 'n Jongeliedevereniging gestig. Elke aand ná die diens het hy katkisasieonderrig aan 170 jongmense aangebied. Omdat daar nie veel was waarmee die krygsgevangenes hulle kon besig hou nie, is die dienste goed bygewoon. Die manne was heilbegeerig en baie het hom versoek om die weg van saligheid vir hulle noukeuriger te verduidelik. Groot getalle van die burgers het tot bekering gekom (Retief 1976:80).

3.9 *Herlewing in die vroeë jare van die twintigste eeu*

Nie alleen in die vorige eeu nie, maar ook vroeg in hierdie eeu het merkwaardige herlewings wêreldwyd plaasgevind, waaronder die herlewing in Wallis 1904 en 1906, wat onverwags begin het. Die beweging het by 'n eenvoudige jong mynwerker, Evan Roberts, ontstaan en op die byeenkomste het merkwaardige tonele plaasgevind. Verharde sondaars het in tranes uitgebars en geroep om genade. Ander het weer stuiptrekkings gekry en in 'n beswyming neergeval (Keet :12).

Keet (:11) noem ook dat naas die Walliese herlewing, die Oxford Groepbeweging beskou kan word as 'n uitvloeiing van herlewing. Hy getuig dat hy self groot seën ontvang het deur hulle arbeid en maak melding van die meer as 40 lande waar hulle aktief is en waar honderdduisende tot oorgawe of vernude oorgawe aan Christus gebring is. Deur die wêreldoorlog is die beweging geweldig gestrem, maar sy werk gaan in stilte voort (:11).

Wat hier terloops vermeld kan word, is die waarde wat prof.dr.D.J.Keet aan die werk van die Oxfordbeweging geheg het, terwyl dit allerweë later in dele van die Ned.Geref. Kerk sterk veroordeel is. In 'n volgende hoofstuk word meer breedvoerig hierop ingegaan.

In dieselfde jaar as wat die herlewing in Wallis ontstaan het, is dele van ons land ook deur herlewing geraak. In 1905 ontvlam 'n herlewing in Villiersdorp. In *De Gereformeerde Kerkbode* van 3 Augustus 1905 berig ds.E.G.Malherbe dat heerlike, ongekende seën op Sondagaand 23 Julie gerus het. Die aand om 8-uur was ongeveer 130 Christelike Stewers byeen, toe die Heilige Gees Hom kennelik openbaar het. Onbeskryflike, kragdadige oortuiging van sonde, benoudheid, angs, berou, strome van tranes en

gebede, luide geroep om redding was die kenmerke. Elke aand is byeenkomste in die kerk gehou wat soms tot drie uur lank geduur het. Die opkomste het tussen 350 en 500 beloop en soms het 15 tot 20 mense tegelyk gebid. Daar was op 'n stadium meer as 100 egte bekerings, onder wie van die roekeloosste sondaars was. Vyf-en-veertig kinders in die Sondagskool het tot bekering gekom.

Berigte van herlewings is ook ontvang van Bradasdorp, Ceres, Grabouw en Sutherland. In Sutherland het meer as 'n honderd mense die Here Jesus aangeneem (Retief 1976:91). In 1923 het die herlewing in Stormsvlei (Swellendam-distrik) begin. Ook in Malagas het mense ernstig begin bid vir die "redding van siele".

Ds.G.D.du Toit berig self oor die herlewing wat op 8 en 9 September 1923 daar plaasgevind het. Die Here het hom gelei om 'n tweedaagse konferensie op Malagas te hou oor die onderwerp "Die drie ampte van Christus". Twee weke tevore is 'n soortgelyke byeenkoms op Stormsvlei gehou. Die werkinge van Gods Gees was sigbaar en groot afwagting het geheers. "Die lug was vol elektrisiteit. Ek meld dit hier om aan te toon dat die herlewing wat gekom het, van die begin af die werk van die Heilige Gees was. Die negetal werkers was aan brand vir die redding van siele" (*Die Kerkbode* 7 Augustus 1940:243). Hy vertel van die gebedsgees wat geheers het en die gevolg was dat die Gees van God kragtig begin werk het. Daar was 'n ongekende bekommernis oor sonde en dié wat gered is, het dadelik begin getuig en werk. Nie alleen was die Sondagoggenddiens 'n geleentheid om nooit te vergeet nie, maar met die aanddiens, "nog voor die derde gelui, voor 'n enkele woord gesprek is, was die hele kerkgebou een toneel van gesnik en geweën. Die menslike element was hier heeltemal uitgeskakel. Gods Gees was self aan die Woord" (*Die Kerkbode* 7 Augustus 1940:234). Ds.Du Toit het die gehoor versoek om te bedaar; 'n kort gebed is begin, maar toe 'n lied opgegee is, kon niemand sing nie. Ná die diens het 'n groot aantal bekommerdes agter gebly "en daardie aand het God groot dinge gedoen in die kerkgebou op Malagas" (:243).

Volgens 'n berig in *De Kerkbode* het die herlewingsvuur vanaf Malagas na Bredasdorp en Napier getrek waar weldra die nood aan spesiale dienste besef is. "Ons geliefde leraar het met al die erns van sy siel gepleit vir die siele van die onbekeerdes. By elke vergadering was die saal stampvol en baie bly na elke diens agter" (*De Kerkbode* 14 November 1923:1562). Ds.Van Wyk van Franschoek is genooi om dienste te hou. Die geestelike behoefte was so groot dat hy langer moes bly. Een aand het 41 mense getuienis afgelê van seën. Die meeste was jongmense en kinders. Elke aand het groot getalle bekommerdes agtergebly (:1562).

Van daar af het die vuur versprei na omliggende dele soos Swellendam en Bredasdorp. Veral onder die jongmense en kinders was die werking van die Gees van God oral in die wyke sigbaar. Omdat die tyd ryp was vir 'n reeks dienste, het di.G.D.Du Toit, A.E.du Toit en Eckard op Sondag 14 Oktober daarmee begin. 'n Spontane gebedsgees het onder die mense posgevat (:243).

Vanaf Swellendam het die herlewing na Bredasdorp versprei. Ds.D.J.Viljoen van Bredasdorp berig dat sommige van die onverskilligste en hardste siele tot bekering gekom het. Wat hom getref het, was die heilbegerigheid wat oral in die gemeente bestaan het. Hoewel dit oestyd was, en almal druk besig was,

het mense baie ver gekom. As bekommerdes agterbly, word hulle gou omsingel deur jong Christene. "Die stroom is so sterk en die seën so groot, dat ons almal moet sê: Dit het van die Here geskied, en dit is wonderlik in ons oë" (*Die Kerkbode* 7 Augustus 1940:244).

Ook op Napier was 'n groot honger na die vrymakende evangelie. Ds.G.D.du Toit maak melding hiervan en haal 'n verslag van 'n onderwyser, mnr.P.J.du Toit, aan, soos wat dit in *Die Kerkbode* van 14 November 1923 verskyn het.

Ds.Du Toit sluit die terugblik oor die herlewings in die onderskeie gemeentes af met die volgende versugting: "En mag die Christene in die drie genoemde gemeentes wat hierdie tyd van herlewing deurgemaak het, op 8 en 9 September, a.s., hulle voor die aangesig van God stel met danksegging, met skuldbelydenis en terugkeer, waar daar afdwaling was, en met vernude toewyding!" (*Die Kerkbode* 7 Augustus 1940:244).

Die volgende gedagte van Terhoven (1989:21) is heel gepas in die lig van die geseënde herlewing wat soveel mense se lewens verander het:

Revival is nothing less than a sovereign breath of heaven. It is God-planned, God-initiated, God-given, God controlled and God-glorifying. No man takes any credit for it, although some have been associated with revivals of the past. No man can organize it, control it or plan it; it is something which is completely in God's hands.

3.10 Negatiewe reaksie op die herlewings

Die felste kritiek was gewoonlik afkomstig uit ultra-Calvinistiese kringe, veral uit geskifte van predikante uit ander gereformeerde kerkgenootskappe. Een van die min negatiewe uitvloeisels van die herlewing word aangesny deur Du Toit (1952:259) wanneer hy na ds.S.J. du Toit verwys as 'n persoon wat dit as sy taak beskou het om op sekere afwykinge die aandag te vestig. Hy verwys na sy preekbundel, *De Huiskerk*, waarin hy betoog dat 'n oppervlakkige gevoelsprediking alte dikwels aangetref word, wat nie genoeg rekening hou met die verbondsleer nie. Predikers stel dit baie keer voor asof God in sy evangelie enkel met individue werk, sodat elke mens geheel vir sy eie rekening staan. Hy meen dat die bekerings-ywer van sommige predikers te ver gegaan het.

Du Toit (1952:259) verwys ook na 'n korrespondent van *De Gereformeerde Kerkbode* wat die opmerking maak dat al die preke wat tydens die sinode van 1862 gehou is, volgens die sintese gebou is. "Dit beteken dat die Skrif nie tot sy reg op die kansel gekom het nie. Ná die herlewing sien ons ongetwyfeld tendense wat gevaarlik was. Die ou kruiskerk moet al meer plek maak vir kerkgeboue van meer moderne styl, terwyl die "eierkelk"-kansel wat die aandag op die Woord gevestig het, verruil word vir die rostrum of platform, waar meer as een leraar kon staan en wat hom leen vir die hou van konferensies. Inderdaad, sommige godsdienstige samekomste op Sondag was nie meer eredienste nie, maar "meetings". As kerklied word al meer aan Sankey en die Halleluja voorkeur gegee" (:259).

Van der Watt (1980:22) erken dat die plaaslike herlewings én sy onmisbare verband met soortgelyke verskynsels in die buiteland onteenseglik Metodistiese invloede verrai het. Oor die spesiale evangelieprediking wat uit die herlewings gegroei het, is dieselfde beswaar, wat teen die opwekkings

ingebring is, ook teen hierdie soort prediking gehoor. Die oormatige aksent op bekeringsprediking, die aandring op die gehoor op onmiddellike bekering, die druk op lidmate om tydens die dienste getuieis af te lê "asof slegs diegene wat daartoe in staat is ware bekeerdes is", was alles faktore wat kritiek uitgelok het. "Die menslike werk van die verlossingswerk is sodanig geaksentueer dat die goddelike sy daarvan verswyg is; en die heerlike waarhede soos die uitverkiesing, die vrymagtige werking van die Heilige Gees en die volharding van die heiliges is verbygegaan" (:23).

In hierdie verwysings van Van der Watt na die kritici van herlewings is duidelike Calvinistiese klanke te bespeur. (In 'n volgende hoofstuk word hierdie onderwerp behandel.) Enigiets wat neig in die rigting van 'n bekeringsappèl op gedoopte verbondskinders, word as Metodisties afgemaak. Is dit nie dalk vergesog om die werking van die Heilige Gees, waar verlore sondaars tot redding kom, as 'n niksbeduidende mensgemaakte emosionele reaksie af te maak nie? Mense het in 'n atmosfeer van geestelike droogte in gebed tot die hemel geroep vir die uitstorting van die Heilige Gees. Die soewereine wil van God het bepaal waar en op watter wyse sy Gees werksaam sou wees. Daarom dwing dit die mens tot stilswye, maar terselfdertyd tot bewondering vir God se bemoeienis met die mens - al staan die wyse waarop die manifestasies plaasgevind het, die mens nie aan nie. Sou die mens egter in sy vleeslike ywer 'n mensgemaakte opwekking probeer genereer, sou dit uiteraard afkeurenswaardig wees.

3.11 *Pinksterbidure as uitvloeiing van herlewing*

Een van die geseëndste uitvloeiings van die herlewings, is die Pinksterbidure - "iets eiesoortigs onder alle Kerke van die wêreld - en iets wat as 'n besondere geestelike begenadiging aan ons eie Kerk deur God gegee is....'n gedagte wat waarlik van die Here was...." (Muller in *Die Kerkbode* 26 Januarie 1949:172). Pinkster was nog altyd tye van verkwikking vir Gods volk en ook dikwels tye van besondere insameling van siele vir die koninkryk van God. "Tot watter onberekenbare seën hierdie instelling vir Gods volk was ten opsigte van die verryking en verdieping van sy geestelike lewe, sal die ewigheid alleen kan openbaar" (:172).

'n Onbekende skrywer spreek sy dank uit teenoor God omdat Hy vir die Kerk so onuitspreeklik goed is, want uit talle oorde word berigte ontvang van "krachtige werkingen van Gods Geest tot die bekering van onbekeerdes en tot die opbouw der gelovigen" (*De Kerkbode* 18 Junie 1924:773). Hy betoon groot waardering vir die Pinkstertyd wat ná 60 jaar nog gereeld gehou word en "'n tyd der minne" vir die Kerk geword het. "Het is de tijd, wanneer de stem der tortelduiven gehoord wordt in ons land - de stem der bekommerden en der zoekenden, die daar vrage: " wat moeten wij doen om zalig te worden?" (:774).

3.11.1 *Die oorsprong*

Die twee wortels waaruit die Pinksterbidure ontstaan het, is die herlewing in die middel van die vorige eeu en die herdenking van Pinkster wat die kragtige werking van die Gees herdenk (Barnard 1960:53).

Die Pinksterbidure het 'n aanvang geneem gedurende die herlewingstyd in die gemeente van die Paarl (1861). Ds.en mev. Van der Lingen het, nadat hulle verneem het van die herlewing in Wellington, saam met vriende begin bid vir herlewing in hulle eie gemeente.

In 1857 word ds. Van der Lingen benoem as professor aan die Kweekskool, maar weens die besorgdheid oor sy eie gemeente, wys hy dit van die hand. Hy was 'n harde werker, kragtige prediker "en 'n man wat persoonlik belang gestel het in die sieleheil van mense" (De Villiers in *Die Kerkbode* 1 Mei 1968:584). Ná 'n teleurstellende saketransaksie in 1856 het hy besluit om hom geheel en al op sy gemeente toe te spits. Die geestelike toestand het hom uiters swaarmoedig gemaak. Te midde van baie spanning, sterf hulle dogter in 1857 (:584).

Op 21 Oktober 1860 tree prof. Hofmeyr, in die afwesigheid van ds. Van der Lingen, in die gemeente op. Die gemeente is met erns op herlewing voorberei en daar is oral en dringend gebed om "de beloftes des Vaders", terwyl verskeie "bidbyeenkomsten" op verskillende plekke gehou is. Die bidure het vermeerder en die bywoningstal het toegeneem (Barnard 1960:56). Vanaf 26 Oktober het mense gereeld in die gimnasium byeengekom vir gesamentlike gebed.

Vanuit Liverpool, Engeland, is 'n versoek aan die Evangeliese Alliansie gerig om Christelike kerke op te wek om aan die begin van elke jaar 'n week van gebed te hou. Hierdie versoek het byval gevind toe die gemeente van die Paarl vanaf 5 tot 13 Januarie 1861 so 'n reeks gehou het. Hierdie week van gebed was geseënd deurdat lewe in die dorre doodsbeendere begin kom het. Die jongmense was die eerstes wat gereageer het (Retief 1976:36). Die aantal bidure en aantal bidders het ná hierdie week toegeneem, terwyl daar allerweë by mense 'n besef van sonde en skuld ontstaan het (Barnard 1960:57).

Buitengewone verskynsels was waarneembaar van mense wat onder sondeoortuiging gekom het. Baie het in groot benoudheid by ds. Van der Lingen kom hulp vra. Een persoon het gesê: "Vroeër het ek geweet dat ek 'n groot sondaar is, maar nou voel ek dit". So het mense op 'n kragdadige wyse tot oortuiging van sonde gekom (Retief 1976:36,7).

Ds. Van der Lingen het die noodsaaklikheid besef dat mense nie alleen tot sondeoortuiging moes kom nie en daarom het hy hulle gelei tot versekering van hulle saligheid en tot 'n lewe van vreugde en oorwinning. As Calvinis het hy hom deeglik in die Skrif gegrond, omdat hy aanvanklik skepties was met hierdie tipe verwickelinge. Gaandeweg het hy die vrug van herlewing in sy eie en in ander gemeentes aanskou. Hy het besef dat dit nie mensewerk was nie, maar dat dit God was wat in antwoord op gebed begin werk het.

In Februarie belê hy 'n vergadering vir die leiers van die verskillende "bid-byeenkomste" om te besin oor middele wat aangewend kan word om die ontvange seën vas te maak, te behou en uit te brei. Daarna is bidure gereeld gehou ten einde berigte van opwekkings in ander lande na te gaan, "die gebeurtenisse onder ons te overwegen, en overeenkomstig Matth. XVIII:19,20 gemeenschappelijk te bidden" (Barnard 1960:57). Dit het geseënde resultate opgelewer. In Mei daardie jaar is besluit dat die lede van die verskillende gebedsbyeenkomste jaarliks tussen Hemelvaart en Pinkster moet afsonder "in navolging van die eerste Christelike gemeente, en om dan "die belofte van die Vader" af te smee" (Retief 1976:37,38).

In daardie tyd het ds. Van der Lingen homself as 'n groot sondaar beskou en terdeë bewus van die gebreke in sy geestelike lewe, het hy en sy gemeente hulle diep voor God verootmoedig. Hy het homself

onwaardig gevoel om as man van God geken te word. Hy het sterk verlang om volkome vry te wees van die sondebande en om die vreugde van die Here waarlik te besit (Retief 1976:38).

Hierdie sondebewustheid het in sy lewe voortgeduur. Ná die Saterdagavond-byeenkoms, waar daar steeds om genade gesmeek is vir hul sondetoestand, versoek die leraar diegene wat 'n behoefte het, om agter te bly. Hoewel net twee persone gereageer het, is die Here se teenwoordigheid sterk aan gevoel. Nogtans het daar groot verwagting geheers dat die Heilige Gees hulle sou besoek op Pinkstersondag.

Anders as in die verlede, reël ds. Van der Lingen 'n biduur vir die middag van Pinkstersondag 19 Mei 1861. Ná die erediens het hy in die kerkgebou gebly "om in gebed te worstel" en toe die gemeente die middag by hom aansluit, rig hy 'n ernstige woord tot hulle waarna hy voortgaan in gebed waarin belydenis van sy eie sonde en dié van sy gemeente gedoen is. "Terwyl hy bid, kom hy in 'n soort verrukking van sinne en roep onder 'n vloed van tranes, onder diep ontroering uit: "Vader, Vader, zie ....wie is Hij....stelt zich tusschen U en ons....lieflijk voorwerp....het is de Held van Bozra, zijne kleederen zijn geverfd met bloed" (Barnard 1960:59).

Aanvanklik was sy woorde vir die gemeentelede duister, maar op 'n later stadium verduidelik hy dat, terwyl hy op sy knieë gelê het en die belofte van die Vader gesmeek het, het hy baie sneeuvlokkies gesien wat na die hemel opstyg en skielik was daar bliksemstrale uit die troon, totdat 'n Krygsheld in 'n bloedbevleete mantel met snelle vaart deur die lugruim voor die sneeuvlokkies kom en Hom tussen hulle en die troon stel, om sodoende die bliksems af te weer. Eers het hy nie die gesig verstaan nie, maar toe Hy herken dat dit sy Verlosser was, sê 'n stem in sy binneste dat dit die gebede van Gods volk is wat opstyg, maar nie aangeneem kan word sonder die tussenkoms van die Erekening nie (Retief 1976:40).

Ná hierdie gebeurtenis het die Here op 'n nog kragtiger manier in die harte van mense gewerk "om sondaars tot bekering te lei en om die kinders van die Here tot voller en ryker geestelike lewe te bring" (Retief 1976:40). Ds. van der Lingen getuig nou dat hy nie meer die Here as "kneg" dien nie, maar as "kind" (:40).

Voortaan sou die tien dae voor Pinkstersondag dien as geleentheid om deur afsondering en gebed "opnuut 'n Pinksterseën van die Here af te smee" (:40). Meer as een gemeente het hierdie voorbeeld nagevolg totdat dit 'n algemene gebruik in die Kerk geword het. Sedert 1867 word jaarliks Pinksteronderwerpe in *Die Kerkbode* gepubliseer as riglyn vir hierdie besondere tyd.

Ds. A. Murray skryf in *De Gereformeerde Kerkbode* van 11 Mei 1867, p.145: "Tijdens de gezegende opwekking hier te lande eenige jaren geleden, werd in meer dan eene gemeente behoefte gevoeld om gedurende de Tien dagen dagelijks byeen te komen, tot het gebed om de uitstorting des Geestes. En op meer dan ééne plaats gaat men er nog jaarlijks mede voort".

Hierdie oplewing in die gemeente van Paarl het mettertyd genormaliseer. Nogtans het 'n ongekeerde belangstelling geheers onder gemeentelede om die openbare byeenkomste by te woon. Die kerk was stampvol, in so 'n mate dat mense selfs op die trap van die galery stelling moes inneem. Bo en behalwe die formele samekomste, het 'n lewende entoesiasme oor die algemeen onder lidmate posgevat. Mense

se harte was "gevoeliger" vir geestelike waarhede; godsdiens was 'n verneme onderwerp in menige gesprekke en selfs die huisgodsdiens is hierdeur gestimuleer. Die herlewing het 'n omwenteling in daardie gemeente gebring. Talle onverskillige mense het tot bekering gekom. Roekelose sondaars het 'n liefde vir gebed en die Woord begin openbaar. Ds. Van der Lingen het by geleentheid gesê dat hy nie glo dat iemand in die hele gemeente onaangeraak gebly het nie (Retief 1976:41).

Soos genoem, het hierdie Pinksterbidure in verskeie gemeentes in die Ned.Geref.Kerk, en ook in ander kerke, 'n algemene gebruik geword. Dit was nie nodig dat enige sinode die Pinksterbidure deeglik moes bespreek of daaroor besin nie. Ook is bepalinge daaromtrent nie in die kerkwet van die verskillende gefedereerde kerke vervat nie. Dit het as 'n vanselfsprekendheid in gemeentes begin posvat (Barnard 1960:62).

3.11.2 *Plasing van Pinksteronderwerpe in "Die Kerkbode"*

Geen daadwerklike leiding vir die hou van Pinksterbidure is vanuit kerkweë geneem nie. In 1867 word vir die eerste keer leiding en wenke gegee deur ds. Andrew Murray in *De Gereformeerde Kerkbode* van 11 en 25 Mei. Daarna is reekse ongereeld geplaas totdat dit meer reëlmatig gepubliseer is. Waar die Suid-Afrikaanse Bybel- en Bidvereniging aanvanklik iemand genader het om die reekse op te stel, het die Kaapse Sinode besluit om 'n kommissie te benoem om jaarliks onderwerpe op te stel en aan die Sinode te rapporteer (Barnard 1960:63).

Verskeie publikasies het veral ná die herlewing daarin geslaag om die onderwerp van bidure en herlewing onder die kerklike publiek se aandag te vestig. Benewens *De Gereformeerde Kerkbode*, het ander geskifte verskyn, onder andere: *Het Biduur. Toespraken ten gebruike bij Bedestonden (1877)*; *De Volle Pinksterseen (ds.A.Murray) (1895)*; *Pinksterlicht en Leven (prof.N.J.Hofmeyr) (1896)*

Die herlewingsliedjies wat in die Kerk bekend geraak het, is veral tydens Pinksterdienste gesing. Hieronder was die Kinderharpliedere, die liedere van Moodey en Sankey en die Hallelujaliedere (Barnard 1960:65).

3.11.3 *Besware teen Pinkster*

'n Beswaarde ds.A.M.Meiring van Johannesburg reageer in *Die Kerkbode* van 23 Mei 1951 (:1138) op 'n berig onder die opskrif: "*Pinksterdienste is vir baie 'n vloek*" wat in *Die Oosterlig* van 4 Mei 1951 verskyn het. Hierin kom etlike negatiewe klanke onder predikante tevoorskyn. Vir die een predikant is Pinksterdienste 'n geleentheid wat vir sommige mense net "'n soort geestelike hoogspanning en opgewondenheid gee, om daarna die geestelike lewe weer te laat verslap tot 'n lae en trae peil waarin sommige baie selde of selfs gladnie weer die kerk bywoon voordat dit weer pinkstertyd is nie." Voorstelle wat gemaak word is dat Pinksterdienste vervang moet word met een Pinksterbiduur in elke maand van die jaar. 'n Ander predikant verkies dat die Pinksterweek afgestel word en met 'n Evangelisasieweek vervang word omdat die bestaande vorm "sektewese bevorder, wat glo dat die Heilige Gees elke jaar weer opnuut uitgestort word" (:1138).

Ds.Meiring distansieer hom van bogenoemde negatiewe uitsprake en sê: "Die pinksterdienste in die Ned.Geref. Kerke van Suid-Afrika het in die negentig jaar van hul bestaan 'n geestelike erfenis nagelaat en 'n gewyde betekenis verkry wat vir ons baie kosbaar is" (*Die Kerkbode* 23 Mei 1951:1138).

3.12 Interpretasie en beoordeling

In hierdie hoofstuk is grotendeels staat gemaak op sekondêre bronne omdat dit 'n onderwerp is wat in die verlede baie deeglik bestudeer is. Hierdie onderwerp het die verbeelding van baie mense aangegryp omdat daar onder andere besef is dat die gebeure vir die nageslag behoue moes bly en omdat dit ook kon dien as motivering vir die moderne kerk om te bid vir herlewing.

Sekerlik die belangrikste gevolgtrekking waartoe 'n mens kan kom is dat die mees uitstaande tema by herlewing ongetwyfeld "bekering" is. Nie alleen kom sondaars tot bekering nie, maar ook kinders van God wat afvallig geword het, keer weer terug tot God en herleef. Vir mense wat twyfel of daar nog enigsins plek in die Kerk is vir bekering, dien hierdie gebeure as klinkklare bewys dat dit wel die taak van die Kerk is om mense tot bekering te lei.

'n Belangrike les wat hieruit geleer kan word is dat herlewing nie iets is wat kunsmatig opgewek kan word nie. Die woord "herlewing" het deesdae baie goedkoop geword. Herlewing verg 'n baie hoë prys. Een van die hoë pryse wat betaal moet word, is gebed. Die noodsaaklikheid daarvan is deeglik besef en daarom het die betrokkenes volhardend daarop voortgebou. Dit is ook duidelik dat as die Heilige Gees werk, niemand kan keer nie. 'n Mens kan ook nie voorskriftelik wees oor die wyse waarop herlewing sy loop moet neem nie. Dikwels het tonele afgespeel wat mense net verbysterd gelaat het. Dit is heel moontlik dat ongevraagde elemente kon insluip wat die herlewings in die algemeen in diskrediet kon bring, maar waar egte Heilige Gees gewerkte herlewing plaasvind, is die mens slegs 'n toeskouer.

Kenmerkend van 'n Heilige Gees-gewerkte herlewing is dat 'n diepe sondeoortuiging voorkom. Mense word bewus van hulle ellendige toestand voor 'n heilige God en roep dan om genade. In so 'n heilige atmosfeer is minder belangrike sake op die agtergrond geskuif. Geen leerstellige diskussies vind plaas nie. Navraag word nie gedoen of mense uitverkies is nie. Daar word nie gewonder of mense tot bekering kom en of hulle weergebore word nie. Selfs die orde van die heilsweg is van minder belang. Mense roep om hulp en word onmiddellik gered. Hier is egter ook geen sprake van bekering wat geleidelik plaasvind nie.

Om positief op die herlewings te reageer, spreek duidelik van 'n spesifieke invalshoek waaruit dit benader word, naamlik evangelies-piëtisties. Daarteenoor vind 'n mens diegene wat die herlewings, beskou as 'n Metodistiese tendens waarby emosionele opsweping aan die orde van die dag is. Dit is kontra-gereformeerde en hoort eerder tuis by die sogenaamde "revivalists".

Die herlewing het nie die land in sy geheel beïnvloed nie. Waar net sekere gemeentes, hoofsaaklik in die Suid-Kaap, daardeur geraak is, het die res van die land onverpoosd voortgegaan. Intussen gaan die stryd met die liberales (Kotzé, Burgers en Loedolff) in die Kaapse Kerk voort en op politieke gebied dreig die oorlogswolke met die naderende Anglo-Boereoorlog (1899-1902).

Die herlewings het net vir 'n sekere tyd geduur, maar die vrug was blywend. Dit het bygedra tot die bevordering van gereformeerde spiritualiteit in die breë. Dit het ook 'n apyt gewek om voort te gaan in gebed vir 'n geestelike vernuwing. Vir langer as 'n eeu word die versugting vandag nog hemelwaarts gerig: "Here, sal U ons nie weer lewend maak nie!"